

הסברי הפסוקים

פרשת משפטים

כיתה ב'1

עבד עברי. דגשים: החידוש של התורה בייחס לנהוג בעולם כולו. יכולת התיקון של העבד. החסד שהתורה מלמדת אותנו לעשות לעבד זה.

פרק כ"א הקדמה: עם ישראל לאחר המדרגה הגבוהה שהתעלו אליה במעמד הר סיני, כל כך רוצים לשמע את מצוות ד'. כבר מלפני חודשיים בא' ניסן התחילו עם ישראל לשמוע את המצוות הראשונות (פירטנו את המצוות שקיבלו עד כה). כאן זוכים עם ישראל לשמוע המון המון מצוות, כמה נפלא! רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות". עם ישראל הגיע לדרגת דבקות גדולה בד', מעתה אין את אותה מדרגה גבוהה, איך משמרים את הדבקות הזאת? הזכרנו כבר: על ידי תורה, מצוות, עבודת הקרבנות ומידות טובות (ולדבקה בו – מה הוא רחום וכו'). משה רבינו מלמד את עם ישראל: הדבקות בד' היא בכל הפרטים הכי קטנים כפי שיפורט בפרשה זו – איך להתנהג במיוחד בין אדם לחבירו. הזכרנו שפרשה זו ד' מלמד את משה בו' בסיון (הזכרנו כמה פעמים במהלך הלימוד, לזכור את גודל הפרשה הזאת, חוברות מורשה), ומשה אח"כ יורד מההר גם בו' בסיון ומלמדה לעם ישראל. **(א)** **וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמֹר לְפָנֶיךָ – תִּתֵּן לָהֶם בְּצוּרָה מוֹבֵנֶת וּמוֹטְעֶמֶת, שִׁיּוּכָלָם לִהְיוֹת גַּם אֶת הַטַּעֲמִים.** משה לא אמר את המצוות שכתובות כאן בלשון הזאת, כך ד' ציווה אותו לכתוב ('תורה שבכתב'), אך משה פירט את כל פרטי המצווה וזה עובר בעל פה מדור לדור ('תורה שבעל-פה'). דיברנו על מילות קישור ואותיות קישור², והתפללנו שיש פה ו' החיבור בתחילת נושא. (תלמיד שאל גם למה לא כתוב פה "וידבר ד' אל משה לאמר" כמו שכתוב תמיד). הסברנו שזה המשך ישיר ממתן תורה, ולכן יש פה ו'. (בנוסף יש כאן המשך ישיר לסוף יתרו, ד' ממשיך את הדיבור עם משה, לכן לא כתוב "וידבר ד' אל משה לאמר").

(ב) פ' – אם (חוברות מורשה עמוד 8) תִּקְנֶה עֶבֶד עֲבָרִי – מדובר במישהו שגנב ואין לו לשלם, בית הדין מוכרים אותו לעבד ע"מ שיוכל לשלם את הכסף (כמו כן אדם עני יכול למכור את עצמו לעבד. אבל בלי סיבה טובה אדם לא יכול למכור את עצמו לעבד). בית הדין מחפשים מישהו ירא שמים, שיוכל גם לחנכו לחזור בתשובה (דיברנו על זה שהקונה עבד עברי קנה אדון לעצמו. ואלו מההלכות: אסור לעבוד עבודת פרך (עבודה שאין לה קצבה ושאלין בה תועלת). אסור עבודה מבזה (לחלוץ הנעלים). חייב לתת לו אוכל וביגוד כמו שנותן לעצמו (אם יש לו רק כרית אחת ייתן אותה לעבד). כשמשחרר נותן לו מתנות. מפרנס אותו ובניו. מי ייקח עבד? מי יסכים לקחת מישהו שצריך כל כך להתאמץ בשבילו? מי יסכים להכניס לבית שלו גנב? מי שרוצה לעשות חסד. היום מי שגונב מכניסים אותו לכלא, שם הוא נפגש עם אנשים כמוהו ולומד ממעשיהם, התורה רוצה לא סתם שיענש אלא שיחזור בתשובה. הזכרנו גם מה היה היחס לעבדים אצל הגויים. **שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד – אצל האדון. וּבְשִׁבְעָתָה – בתחילת השנה השביעית (לא בשמיטה). יֵצֵא לְחֶפְשִׁי – אל החופש. חָנָם – העבד לא צריך לשלם לאדון כשהוא יוצא, כי מלכתחילה האדון קנה אותו לשש שנים.**

(ג) אִם בְּגֵפוֹ יָבֵא – לבדו יבוא, בלי אשה. בְּגֵפוֹ יֵצֵא – יצא לבדו, ואסור לאדון להביא לו שפחה כנענית.⁵ אִם בְּעַל אִשָּׁה הוּא וְיִצְאָהָ אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ – אישתו תיכנס איתו ותצא איתו. האשה של העבד לא נשארת בביתה, אלא על האדון לטפל בה ובילדים ולפרנס אותם, מסתבר שנותן לה גם מקום לישון בביתו⁶. ברגע שהעבד ישוחרר כמובן היא תצא איתו.

(ד) אִם אֲדֹנָיו יָתֵן לוֹ אִשָּׁה – כנענית. אם יש לו אשה יכול האדון לתת לו שפחה כנענית. השפחה אינה נחשבת לאישה של העבד, אלא העבד רק עוזר לאדון להביא ילדים שיהיו עבדים כנעניים [היתר מיוחד שהתורה התיירה, סתם אדם לא יכול להתחתן עם שפחה]. וְיִלְדָה לוֹ בָּנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וְיִלְדֶיהָ תִּהְיֶה לְאֲדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְּגֵפוֹ – כמובן הוא לא יצא עם השפחה הכנענית, אלא רק עם אשתו האמיתית.

(ה) וְאִם אָמַר יֵאמֹר הָעֶבֶד – אם ביום האחרון של השנה השישית אומר העבד וחוזר ואומר (רמב"ם). אֶהְיֶה אֶת אֲדֹנָי אֶת אִשְׁתִּי – הכנענית וְאֶת בְּנֵי לֹא יֵצֵא חֶפְשִׁי:

(ו) וְהָיָה אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים⁷ – אל השופטים, אל בית הדין, שם העבד אומר להם מה הוא רוצה, ובית הדין מנסה לשכנע אותו לא לעשות כן⁸ – עם ישראל הוא עם של בני חורין, לא של עבדים. יהודי יכול להתפתח

¹ מהרב נחום: כב"ו – כג"ה.

² עם, את, אל [התחלתי משפט במילים אלו וראינו שזה לא מתאים]. ו, ש, ל ... אך נראה לי שזה עלול לבלבל וכדאי לדבר רק על ואו החיבור.

³ מקור.

⁴ הוספה: גפה זה כנף. והכוונה לבגד, כנף בגדו. אם יבוא רק עם הבגדים שלו, שהם מכסים אותו כמו כנף.

⁵ בכל' יקר מביא כמה טעמים לזה.

⁶ צ"ב: בהעמ"ד כותב "מסתמא היא גם כן רגילה בית אדוניה וואו זן ומפרנס אותה, והיא עושה איזה מלאכה בבית הקונה... משמע שהאדון חייב לפרנס אותה אך לא חייב לתת לה מקום לישון.

⁷ הוספה: דין זה ללכת לבית הדין הוא רק במקרה שמכרוהו ב"ד, מי שנמכר מעצמו לא צריך ללכת לבית הדין. (מובא ברש"י כפשוטו).

⁸ חוברות מורשה: האדון שואל את בית הדין האם הם מסכימים שהעבד ישאר. וכן יותר נראה ברש"י.

ולהתקדם רק מתוך העצמאיות שלו (חוברות מורשה) אך העבד עדיין מעוניין⁹. **וְהָגִישׁוּ אֶל הַדֹּלֶת אוּ אֶל הַמְּזוּזָה** – אל הדלת שנמצאת אצל המזוזה. ולא ירצע לדלת שאינה מחוברת וצמודה למזוזה (קידושין כב: ובחזקוני, רש"י כפשוטו). **וְרָצַע אֶדְנִי אֶת אֲזָנוֹ בַּמֶּרְצָע** – אדוניו יעשה לו חור גדול (משנה למלך, ע"ש) בתנוך האוזן¹⁰ הימנית עם מרצע ממתכת (רמב"ם ונו"כ), עד שיגיע המרצע לדלת¹¹. למה? אוזן ששמעה "לא תגנוב" והלכה וגנבה. (ואם זה עני שמכר את עצמו – אוזן ששמעה "עבדי הם"...) **וְעָבְדוּ לְעַלְם** – להרבה זמן, עד שנת היובל. (השנה השביעית זה השביעית למכירה, שנת היובל זאת השנה החמישים למנין היובלות ולא למכירה).

אמה עבריה. דגשים: הייחס לילדה צעירה. דרישת התורה שהאב יתאמץ לא למכור אותה בשום אופן.

(ז) **וְכִי - ואם יִמְכַר אִישׁ אֶת בְּתוֹ** – הקטנה, עד גיל 12. **לְאִמָּה** – למה הוא מכר אותה? תיארנו משפחה עניה מאוד, הילדות מקבלות אוכל פעם בשבוע, האבא מחליט לְטוֹבַת הַיְלָדוֹת שֶׁלּוֹ למכור ילדה אחת לשפחה, ועל ידי זה יהיה לה אוכל וגם לשאר המשפחה (כך משמע בחינוך). זה מעשה לא טוב – היה לו לעבוד קשה יותר (לכן התורה קוראת לזה "בבגדו בה"). **לֹא תִצָּא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים** – שיוצאים בשש, אלא יתחתן איתה. אין להתייחס אליה כעבד רגיל שהרי היא קטנה ויש לדאוג לה ולהתחתן איתה (ספורנו ורמב"ן בפסוק ח'¹²) [אין הוא צריך לתת לאב כסף / טבעת לחתונה, התשלום שנתן לה כשקנה אותה נחשב תשלום לחתונה].

(ח) **אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ** – אם לא מוצא חן בעיני האדון הרעיון להתחתן איתה, הוא לא רוצה שהיא תהיה האשה שלו¹³. **אָשֶׁר (לֹא) לוֹ יַעֲדָה** – אשר היא מיועדת לו להתחתן איתו¹⁴. **וְהִפְדָּהּ**¹⁵ – על האדון לתת לפודה לפדות אותה במחיר זול. שאם יבוא מישהו לפדות את הילדה, עליו להסכים לקבל רק את הסכום שנשאר, ולא את מלא הסכום ששילם. לדוגמא: אם קנה אותה בגיל 9, ושילם בעבורה 3000 ש"ח שכל שנה שווה 1000 ש"ח ואמורה לעבוד 3 שנים, ולאחר שנה בא מישהו לפדות אותה – אין לאדון לבקש ממנו 3000 ש"ח אלא רק 2000 ש"ח, כיוון שנשארו עוד שנתיים, לכל שנה 1000 ש"ח. **לְעַם נִכְרִי** – לאיש זר. **לֹא יִמְשַׁל לְמַכְרָהּ** – אסור לאב למכור את ביתו פעם שניה, וכמו כן אסור לאדון למכור אותה, אפילו שהוא לא מרוצה מעבודתה¹⁶. **בְּבִגְדוֹ בָּהּ** – שהרי הוא בוגד בזה שהוא לא מתחתן איתה. וכמו כן האב בגד בה בזה שהוא מכר אותה, שהיה לו להתאמץ ולעבוד יותר, ע"מ שתשאר בביתו. ודי שבגדו בה פעם אחת.

(ט) **וְאִם לְבָנוֹ יַעֲדָנָה** – יכול הוא לתת אותה לבנו שיתחתן איתה. **כְּמִשְׁפַּט הַבְּנוֹת יַעֲשֶׂה לָּהּ** – הבן צריך לתת לה כמו שמקבלת כל אשה. ולא יתייחס אליה כאל שפחה, אפילו קצת.

(י) **אִם אַחֲרַת יָקָח לוֹ** – וגם אם האדון או הבן יתחתן עם עוד אשה עדיין ייתן לה את כל מה שחייב לה (ואם לא יכול – שלא יתחתן עם עוד אישה, ספורנו). **שְׂאֲרָה** – אוכל¹⁷, **כְּסוּתָהּ** – בגדים, **וְעֲנִתָּהּ** – לחיות איתה, אסור לו ללכת חודש מהבית הוא חייב לישון איתה כמו בעל ואישה (כמו יעקב אבינו שישן כל לילה אצל אישה אחרת¹⁸). [עונה מלשון זמן. דיברנו על כך שמי שלפני החתונה עבד בעבודה שהרבה זמן הוא לא בבית מותר לו להמשיך בעבודה זו] **לֹא יִגְרַע** – לא יפחית.

(יא) **וְאִם שָׁלַשׁ אֲלָהּ** – ואם אחד משלושת הדברים הללו **לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ** – שייעדה הוא או בנו או שתפדה. **וְיִצְאָהּ חֲנָם אִין כְּסָף** – כשתגיע לגיל בת מצווה¹⁹ או שיעברו שש שנים – תצא.

⁹ צ"ב המקור. בפשט רש"י מטרת ההליכה לבית הדין היא בשביל האדון, שכך כתב: "צריך שימלך במוכרו שמכורו לו".

¹⁰ צ"ע אפה זה בדיוק.

¹¹ ניתן להדגים על הילדים.

¹² רש"י לא מסביר כן, וגם הפשט לא כ"כ כן לכאורה, אך מבחינת הרעיון של הפסוקים הבאים זה ההסבר הכי מסתדר. וגם להסביר שאין לה דין שן ועין קשה להסביר לילדים משתי סיבות: א. עדיין לא למדו דין שן ועין. ב. קשה להסביר למה גרע דינה של אמה העבריה שלא יוצאת בשן ועין.

¹³ הסבר: אך אין הכוונה שהיא לא מוצאת חן בעיניו. כן מסבירים ברש"י כפשוטו את דברי רש"י הקדוש.

¹⁴ צ"ע: רש"י כפשוטו מסבירים ברש"י את הכתיב 'לא', ואכן רש"י ציטט בדה"מ 'לא'. ושם גירסא אחרת היתה לו בתורה, שאין קרי וכתוב.

¹⁵ הפעלה: שותי 2 סוכריות על השולחן של תלמיד פלוני, הוא מגיע ומתפלא ואני אומר לו – זה מיועד בשבילך...

¹⁶ תשע"ג: יש עלי מוצוה לתת לאב לפדות אותה

¹⁷ צ"ע: בתשע"ד הסברתי שעל האב לפדות. ואינו דברש"י כתוב שהאדון יפדה. ודין זה נכון גם בעבד, שהוקש לשפחה. ומעיקר הדין היה צריך הפודה לשלם את מלוא הסכום, והקלה התורה. וההסבר הזה שמדובר על האב קשה מ2 סיבות: א. על האב לברר קודם המכירה אם האדון יתחתן, וגם אם לא – ס"ס ישר אחרי המכירה צריך לפדותה, ומשמע פה שמדובר שנה שנתיים אחרי. ב. ואם שלוש אלה לא יעשה לה, משמע שעל האדון לפדות. וצ"ע בהלכות אלו.

¹⁸ תשע"ד: שהרי זה לא יהיה לה נעים להיות עכשיו אצל מישהו אחר (כנלע"ד). אך ברש"י כפשוטו מבואר שהטעם הוא "בבגדו בה".

¹⁹ הוספה: שאר זה 'בשר', וכאן משמעותו על מזונות בכלל (רש"י כפשוטו בשם מכילתא וכתובות מז:)

²⁰ שאל תלמיד: אז למה יעקב היה יותר אצל רחל? נראה לי שמה שנקבע מתחילה אפשרי, וצ"ע.

²¹ הוספה: לא די שתהיה בת מצווה, צריך שתביא סימנים. ולפני בת מצווה מתייחסים לשערות כשמוא בעלמא, ואחרי בגרות חזקה שהיו שערות ונשרו. כך זכור לי. וצ"ב.

על מנת למנוע טעויות יש לפתוח את המקורות מבפנים. אשמח לקבל הערות. מטרת ההסברים לעורר לבירור של המלמד בעצמו.

דיני רציחה. דגשים: כמה הדבר לא מצוי. כדי להעניש צריך מציאות מאוד רחוקה. ניסיון לקחת את המצוות האלו לכיוון החיובי – כיצד להתייחס להורים ולחברים.

(יב) **מִכָּה אִישׁ וְאִשׁ וְאִשָּׁה – הָאִישׁ. מוֹת יוֹמָת –** המכה. מדובר באדם מגיל 13 שהרג בכוונה איש או אישה או קטן או קטנה, שדינו מיתה. אלא שלצורך זה צריך שיהיו עדים שראו שרצח וגם שתהיה התראה, מהי התראה? העדים אומרים לו: אתה יודע שאסור לרצוח? "כן". אתה יודע שמי שרוצח מת? "כן, ואעפ"כ!". אדם רשע כזה, כלל לא אכפת לו למות, העיקר שיעשה את העבירה [הזכרנו שזה כלל לא מצוי, וביחוד לא בא"י, ובי"ד שהורגת פעם ב-70 שנה נקראת קטלנית²²].

(יג) **וְאִשָּׁר לֹא צָדָה –** לא ארב. כלומר לא תכנן לרצוח, מי שאורב לחבירו הוא מסתתר על מנת שיצליח לרצוח אותו, כאן מדובר במישהו שעשה זאת בשגגה. **וְהָאֱלֹהִים אֵנָּה לִיָּדוּ –** ד' זמן לו שיהרג, ולמה? כי הנהרג היה אמור למות [רש"י: אחד הרג במזיד ואחד בשוגג ולא היו עדים, מה עושה הקב"ה? מזמן אותם לפונדק אחד – זה שהרג בשוגג נופל בשוגג על זה שהרג במזיד והורגו. במקרה הזה היו עדים – השוגג מקבל את דינו והולך לעיר מקלט, והמזיד קיבל את עונשו ומת²³]. **וְשִׁמְתִּי לָךְ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוֹס שָׁמָּה –** עיר מקלט. במדבר מחנה הלוי היה עיר המקלט. למה רוצח בשגגה הולך לעיר מקלט? כדי לתקן את חטאו, כי עדיין היה לו יותר לשים לב²⁴.

(יד) **וְכִי יִזַּד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ –** ואם יעשה במזיד, בכוונה. **לְהָרְגוֹ בְּעֶרְמָה –** יתכנן תוכניות כיצד להרוג אותו. **מֵעַם מִזְבְּחֵי תִקְחֵנּוּ לָמוֹת –** גם אם הוא כהן והוא רוצה לעבוד עוד בבית המקדש לא נותנים לו. שהרי הוא חייב מיתה. אבל אם הוא כבר התחיל לעבוד מחכים שהוא יסיים את העבודה ואז לוקחים אותו למיתה. (יומא פה).²⁵ מה הדין רופא שניסה לרפאות והרג? הוא ודאי לא נחשב במזיד, ולפעמים אפילו שוגג הוא לא נחשב.

(טו) **וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ –** אביו או אימו. לא רק אם הרג אותם, אלא כל מקום שנתן לאב או לאם מכה בכוונה בשביל להזיק להם ויצא להם דם (זה נחשב קצת מוות). **מוֹת יוֹמָת –** אך אם לא התכוון לא עבר כלל איסור. רופא שניתח את אביו ויצא דם פטור, אך אם יש רופא אחר ייתן לרופא האחר לעשות את הניתוח (רמב"ם).
(טז) **וְגִנֵּב אִישׁ וּמִכָּרוֹ –** בעשרת הדיברות למדנו על האיסור לגנוב נפש, אך מי שגונב לא מת אא"כ הוא מוכר אותו לעבד. **וְנִמְצָא בְּיָדוֹ –** דווקא אם קודם המכירה ראו עדים את הגנב אצלו, אבל אם אין עדים שראו את הגנב ברשות הגנב, או שהגנב מכר את הגנב עוד לפני הגניבה, ורק אח"כ גנבו והעבירו לרשות המוכר הוא פטור ממיתה²⁷. **מוֹת יוֹמָת:**

(יז) **וּמִקָּלָל אָבִיו וְאִמּוֹ²⁸ –** שד' יכה אותך. זהו דבר חמור ביותר, אך לא חייבים על זה מיתה אא"כ מקלל את אביו או את אימו, כיוון שהושוו לבורא. [הזכרנו שיש כמה מצוות שקיימות גם כלפי ההורים וגם כלפי ד' – כבוד, מורא, קילול. הזדמנות להרחיב בדיני כיבוד הורים]. **מוֹת יוֹמָת:**

(יח) **וְכִי יִרְיֶבֶן אֲנָשִׁים וְהָכָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן –** מדובר על אבן שמסוגלת להרוג. או **בְּאֶגְרֵף –** מדובר על מכה קשה מאוד, המוכה בסכנת חיים אך הוא לא מת. [זה לא יכול לקרות אצל ילדים]. **וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמַשְׁכָּב –** כרגע הוא נמצא בבית החולים או בביתו, שם מטפלים בו.³⁰

(יט) **הָאֵם הַמוּכָה יִישָׂאֵר בַּחַיִּים? אֹלֵי עוֹד שְׂבוּעָה הוּא ח' יוֹמָת! בינתיים משאירים את המכה בבית הסוהר, ומחכים לראות – אֵם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מַשְׁעָנָתוֹ –** הוא כבר לא בסכנת חיים, הוא הולך כבר על כוחו

²² הרחבה: בכלל המציאות הזאת של אדם שרוצח היא מציאות רחוקה. כשעולא עלה לא"י ראה אחד שרוצח את חבירו, סיפר זאת לרבי יוחנן והוא התפלא איך יכול לקרוא כזה דבר בא"י (נדרים כב:).

²³ הרחבה: אפשר לספר את הסיפור של דוד ושאל שמואל ברש"י שדוד לא רצה להרוג את שאול כי "מרשעים יצא רשע", ולכן רק חתך את כנף מעילו. (שמואל א' כד:ג). אך צריך לספר בהרחבה כדי שהסיפור יובן כראוי. אם אין מספיק זמן עדיף להימנע מלספר.

²⁴ פתיחה: תלמיד יצא מחוץ לכיתה מאחורי החלונות, ותלמיד אחר היה פועל בנין ותוך כדי נשברה לו אבן אז הוא זרק את החלקים מהחלון בלי להסתכל, שאלתי – האם הוא בסדר... אפשרות נוספת: לדפוק עם פטיש בכיתה, עד שנפלת חתיכה של אבן, להסתכל שאין אף אחד ולזרוק מהחלון, שם מחכה ילד שהאבן פוגעת בו והורגתו, ואז לעשות על זה דיון בכיתה.

²⁵ תשע"ד: אפילו אם הוא הולך למזבח, זה לא יעזור לו – כי גם משם יקחו אותו למות (לעומת רוצח בשגגה שאם ברח למזבח אסור לגואל הדם להרוג אותו, אזה"ח). ההערות הבאות היו על ההסבר הזה תשע"ג: שהתורה מאפשרת לו לברוח לעיר מקלט, אבע"ז. צ"ע: מה החידוש?! לא מדובר שהורגים אותו שם, אז למה שלא יקחו אותו?! אולי עדיף להסביר כרש"י שגם כהן שרוצה לעבוד לא נותנים לו. אך מצינו זה מפגיש עם זה שאין תשובה לאדם רוצח, וזה דבר שדורש הסבר רב לילדים.

²⁶ הרחבה: אפשר לספר את הסיפור עם יואב ושלמה (מ"א ב:כח).

²⁷ איך גונבים? נראה שצריך להכניסו לרשותו בעל כרחו.

²⁸ הרחבה: שאלתי מה זה לקלל? כולם אמרו – לומר על מישהו 'דפוק' וכו', הסברתי את ההבדל בין מילת גנאי לבין קללה. ודיברנו קצת על כך שהדיבור מטמא את הנפש.

²⁹ פתיחה: סיפורתי על שניים שרבו (אחד שלרגע החנה את האוטו שלו ובזה חסם לשני את הדרך לצאת עם האוטו, והתפתחה מריבה רצינית להדגיש שמריבות מתחילות משטויות), ואז אחד פצע את חבירו והיה חודש בבית חולים. מה השני צריך לשלם לו? כתבתי על הלוח נצ"ר ש"ב והיו צריכים לנחש.

³⁰ הרחבה: שאלתי אותם מה הדין אם הוא ימות עוד יומיים שלושה? חשבו שפטור, למדנו מהפסוק הבא שחייב.

ואינו זקוק להשען על משהו אחר (אבע"ז). (כמו שמי שהולך על מקל קוראים לזה משענת כי המקל הוא הכח שלו). **וְנִקְהָ הַמָּכָה** – המכה נפטר מדין מוות, ואפשר לשחרר אותו מהכלא, ואם המוכה ח"ו יחלש שוב וימות אין לחייב את המכה (רמב"ן). **רַק שְׁבִתוֹ יִתֵּן** – ישלם לו על כל הזמן שהוא לא יכל ללכת לעבודה. **וְרָפָא יִרְפָּא** – וכן ישלם לו על כל הכסף שהוא שילם לרופאים ועל תרופות בכל תקופת המחלה. [דיברנו על נצ"ר ש"ב. הרחבנו על כך שהתורה מלמדת אותנו כמה דבר רע הוא להזיק, ומזיק צריך להיענש ועל ידי כך ילמד להיות אחראי על מעשיו (חוברות מורשה ע"פ ערפלי טוהר צ"ג). תיארו כיצד לפני שהמכה הולך למוכה הוא חושב כמה רע מה שהוא עשה וכמה עליו לשנות את התנהגותו, מתוך כך כשהוא בא ומשלים הוא לא מסתפק בתשלום, הוא לא מעביר אותו דרך הוראת קבע בבנק, אלא הוא הולך אל המוכה שואל בשלומו ומבקש ממנו סליחה. אם הוא לא ביקש סליחה לא מתכפר לו (ב"ק ח"ז). תיארו את המוכה שקשה לו לסלוח, אך הוא מתגבר וסולח לו (לומד זאת מאברהם אבינו שגם אחרי כל מה שעשה לו אבימלך הוא מתפלל עליו (משנה ב"ק ח"ז)).

דיני עבד כנעני. דגשים: ההבדל בין עבד כנעני לעברי. הצורך להיזהר גם בכבודו של גוי.

(כ) וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אִמּוֹ - הַכְנַעֲנִי. בְּשִׁבְטְךָ – בשוֹט (במקל). בשונה מעבד עברי, את העבד הכנעני מותר להכות. עבד כנעני שמידותיו לא טובות, 'אין לי חשק לעבוד...! מה עושים?!' אולי נסביר לו כמה חשוב להתנהג יפה, זה יעזור?! "בדברים לא יוסר עבד" (משלי כ"ט: י"ט). עבד כנעני צריך שוט. לעומת עבד עברי שהרצון שלו הוא טוב, ואם נסביר לו הוא כבר יתעורר לחזור בתשובה. מצד שני גם לעבד כנעני יש להתייחס כראוי, וצריך להשתדל לא לכעוס עליו, לתת לו את כל צרכיו, שלא כמו שעושים באומות העולם חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל מה שהיה להם, ואף מקדימים את העבד למזונם בכך אנו מתדמים להקב"ה "ורחמיו על כל מעשיו" (כ"ז ברמב"ם ט"ח) וכך נהגה שרה עם הגר. **וּמֵת תָּחַת יָדוֹ** – העבד מת כאשר הוא ברשותו של האדון. **נָקָם יִנָּקֶם** – צריך להעניש אותו על מה שהוא עשה. וחייב מיתה כמו כל רוצח. [אמנם הרוצח גוי פטור, אך התורה החמירה בעבד כנעני כדי שלא יתאכזר עליו, חוברות מורשה ע"פ החינוך]^{31 32}. ואע"פ שמותר לאדון להכות את עבדו אבל להכות עוד ועוד ועוד (העמ"ד) עד הוא מת זה אכזריות גדולה (ספורנו, אבע"ז).

(כא) אָךְ – אבל אִם יוֹם אוֹ יוֹמִים יַעֲמֵד – ישאר בחיים, ומת אחרי 24 שעות [יום = 24 שעות, יומיים = לפעמים 24 שעות מתפרסים על פני יומים]. לֹא יָקָם – מלשון נקמה. לא יענש. פִּי כֶסֶף הוּא³³ – כי העבד הוא הממון של האדון, ואינו נחשב כמו יהודי רגיל. לסיכום: אדון שהרג את עבדו היהודי לעולם חייב מיתה. הרג את עבדו הכנעני גם חייב מיתה, אא"כ הרגו בשבט (ולא בסכין, כי בסכין חייב בכל מקרה, רמב"ם) ומת אחר 24 שעות, כאן הקלה עליו התורה, כדי לאפשר לו להכות את עבדו.

דיני דמי וולדות. דגשים: המשפטים חוק אלוקי (שהממון מגיע דווקא לבעל), חשיבות תורה שבעל פה (פירוש עין תחת עין), הזהירות מכל נזק שהוא, גם אם רק ציער צריך לשלם.

(כב) וְכִי יִנְצוּ – יריבו אֲנָשִׁים – זה עם זה. וְנִגְפוּ – והיכו אִשָּׁה הָרָה – שבדיוק עברה שם, וראו אותה (אוה"ח), ובלי כוונה אחד מהם נתן לה מכה. וַיֵּצְאוּ יִלְדֶיהָ – הוולדות, (התורה נקטה בסתמא שיש לה תאומים. מו"ר הרב עמי). וְלֹא יִהְיֶה אִסּוֹן – האשה לא מתה. עָנוּשׁ יַעֲנֵשׁ – יענש בכך שישלם כסף. פָּאֲשָׁר יִשִּׁית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה – בזמן שבעל האשה ידרוש ממנו לשלם, מה ישלם? וְנָתַן בְּפִלְלִים – ישלם מה שיגידו השופטים (בפלילים = על פי המשפט). בודקים כמה אשה כזאת נמכרת בשוק כשהיא מעוברת, שבוזה ירוויח הקונה גם שהילדים יהיו עבדיו, ולא מעוברת. את ההפרש צריך לשלם. מזה שהתורה כתבה 'בעל האשה' למדנו שמי שמקבל את הכסף זה האבא. (הוולדות אינם של האמא אלא של שניהם, והתורה מלמדת אותנו שהאבא מקבל את הכסף. גם אם לשכל שלנו זה לא נראה, ד' מלמד אותנו מהי האמת).

(כג) וְאִם אִסּוֹן יִהְיֶה – לאשה. אפילו שהוא לא התכוון להרוג את האשה (רמב"ם רוצח ד'א' ע"פ הכס"מ). וְנִתְּנָה נָפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ – דינו מיתה. ואינו משלם על הוולדות, כי "קים ליה בדרכה מיניה", מי שחייב מיתה לא משלם תשלומים. לדוגמא – שרף את ביתו של חבירו, וחבירו מת – פטור מלשלם על הבית, ואפילו במקום שאין עדים והתראה ובפועל לא חייב מיתה עדיין על הבית לא ישלם.

³¹ צ"ע מה הייחס לעבד כנעני – האם הוא קצת יהודי, או שכל יהדותו היא רק מצד שהוא חלק מרשותו של האדון. בתשע"ו הסברתי אבל העבד הכנעני הוא חייב במצוות כאשה ובחוברות מורשה הביאו את דברי החינוך שרצה ד' לעקור בנו את מידת האכזריות. ומשמע שמעיקר הדין לא היה צריך להרוג רוצח עבד כנעני, כי "העבד קנין כספו" (לשון החינוך שם). וצ"ב.

³² הוספה: כדאי לברר מהם דיני עבד כנעני, האם טובל ומל לפני וכו.
³³ תשע"ג: כלומר, אמנם אם הרג יהודי אפילו אחרי הרבה זמן הוא חייב מיתה, כאן בעבד זה לא ככה, כי הוא לא נחשב ממש יהודי, אלא הוא הממון של האדון (לענ"ד).

³⁴ תשע"ג: ואם אסון יִהְיֶה – לאשה. מדובר במקרה שאחד ניסה להרוג את חבירו ובטעות הרג את האשה. וְנִתְּנָה נָפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ – דינו מיתה. [בתחילה תלמידים אמרו – זה שוגג, אך אחר-כך אמרו – לא כן, הוא התכוון להרוג, אז מה אם הרג משהו אחר. וכיוון שאמרו שזה מזיד הסברתי לפי השיטה ש'נפש' זה כפשוטו, ובדרך אגב אמרתי שיש מי שחולק ואומר שמשלם כופר.]

(כד) עֵינַי תַּחַת עֵינַי – אם הוריד לשני עין משלם את הסכום הממוני של עין וכו'. כך למדנו בתורה שבע"פ, זה מה שאמר לנו משה אחרי שירד מהר סיני. איך בודקים מהו הסכום? (הרי הערך האמיתי של זה זה הרבה יותר מהערך הכספי) לוקחים אותו לשוק העבדים ובודקים כמה יקנו אותו עם עין וכמה בלי עין. **שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל**:

(כה) כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה – אדם שעשה כויה לחבר שלו, אפילו שלא פצע אותו אלא רק הכאיב לו חייב לשלם על הצער (איך מחשבים את הצער? כמה הוא מוכן לשלם ע"מ שיצער אותו צער כזה). **פָּצַע תַּחַת פָּצַע תַּבּוּרָה תַּחַת תַּבּוּרָה** – פצע זה כשהדם יוצא החוצה, חבורה זה כשהדם נצרך ונהיה בלוטה. גם כאן משלם את הצער. [דיברנו על חמשת התשלומים הכתובים בפסוקים אלו: נז"ר ש"ב³⁶]

דיני עבד כנעני. דגשים: הזהירות מלהכות יותר מידי את העבד הכנעני.

(כו) וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עֵינָיו עֲבָדוֹ אוֹ אֶת עֵינָיו אִמָּתוֹ וְשִׁחָתָהּ – הרס אותה, שסימא את העין, ואפילו עבד שהיה סומא והוציא לו אותה לגמרי. **לִחְפְּשֵׁי יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת עֵינָיו** – אף ששילם מיליון שקל כשקנה את העבד, עכשיו הוא משחרר אותו ללא תשלום. כי אמנם למדנו שלפעמים צריך להכות, אך צריך לדעת איך, להכות עד שהוא מוציא אבר זה אכזריות (אבע"ז), והתורה קנסה אותו.

(כז) וְאִם שֵׁן עֲבָדוֹ אוֹ שֵׁן אִמָּתוֹ יִפֹּל לִחְפְּשֵׁי יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת שֵׁנוֹ – מדובר בשן קבועה ולא ב"שן חלבית". וכמו כן כל אבר – אצבעות וכו'.

דיני שור שהרג אדם. דגשים: כמה נורא להרוג אדם. אחריות אדם על שורו.

הקדמנו שאדם שיש לו ממון צריך לשמור את הממון שלו שלא יזיק, ואם הזיק האדם חוטא ועליו לשלם (כדעת מו"ר הרב עמי). כשאדם החליט לקנות שור הוא צריך לדעת שיש לו אחריות, הוא לא יכול לתת לשור שלו לטייל אפה שהוא רוצה. גם כשהוא ברפת הוא צריך לדאוג שיהיה שער חזק שלא יכול השור לפותחו בקלות. **(כח) וְכִי יִגַּח שׁוֹר** – לאו דווקא שור, כל חיה השייכת לאדם. כמו כן לאו דווקא בנגיחה – גם אם בעט או דחף וכו'. **אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וָמָת** – האיש. **סָקוֹל יִסְקַל הַשׁוֹר** – אף שהשור לא אשם בשום דבר, ס"ס ע"י השור הזה נעשה דבר חמור מאוד, וא"א להשאיר שור כזה בעולם (בדומה לזה בחינוך). **וְלֹא יֵאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ** – אף אם שחט אותו קודם שנסקל אסור ליהנות ממנו, וכן אחר שסקלו אסור לתת את הנבלה לכלב (רשב"ם). **וּבְעֵל הַשׁוֹר נָקִי** – פטור ממיתה בידי שמים, לעומת הדין המובא בפסוק הבא. מדובר בשור תם – בשלוש נגיעות הראשונות שלו – בהם הבעלים לא אשם, שהרי לא העלה על דעתו שהשור שלו ינגח.

(כט) וְאִם שׁוֹר נִגָּח הוּא – שם תואר (כמו גנב, שקרן). **מִתְמַל שְׁלִשָּׁם** – הוא נגח אתמול, שלשום וגם היום. כבר שלוש פעמים. **וְהוּעַד בְּבָעָלָיו** – והזהירו את הבעלים לשמור על השור פעם אחר פעם.³⁷ **וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ** – הבעלים לא שמר את השור כראוי, אבל אם שמר טוב פטור. **וְהַמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת** – משה רבינו לימד אותנו בע"פ שהכוונה יומת בידי שמים. הקב"ה יעניש אותו.

(ל) אִם כָּפַר יוֹשֵׁת עָלָיו – כאשר יושם עליו כופר³⁸ התורה אומרת לאדם שהוא צריך לכפר על החטא שלו על ידי שהוא ישלם כופר. **וְנָתַן פְּדִיָּן נַפְשׁוֹ** – התשלום הזה שהוא נותן משמש בתור פדיון לנפש שלו, את נפשו שצריכה למות מיתה בידי שמים הוא פודה בכסף הזה (כמו פדיון הבן). **כָּל אֲשֶׁר יוֹשֵׁת עָלָיו** – כפי מה שבית הדין יחייבו אותו. ומה הוא משלם? את דמי הנהרג, ואמנם אי אפשר להעריך אדם בממון, כי זה הרבה יותר מממון³⁹, אבל אפשר לחשב כמה היו משלמים בשביל האדם שנהרג בתור עבד, ואת זה צריך לשלם.

(לא) אוֹ בֶן יִגָּח – וכן אם בן יגח (ע"פ רמב"ן), **אוֹ בֵּת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ** – אותם דינים, שלא תאמר: אני ממש ניסיתי לשמור על השור, אבל זה מאוד קל להרוג ילד, ולכן לא הצלחתי לשמור עליו, או תאמר היה על אבא שלו לשמור אותו (אבע"ז), או שתאמר – ילד אינו חשוב כמו מבוגר (רמב"ן)⁴⁰.

³⁵ פתיחה: סיפרנו על אדם שגדל בָּאֵי ולפתע קיבל חומש, איך הוא יבין את הפסוק שלנו? הוא יבין עין ממש. איך הוא יבין "והיו לוטוטפות בין עיניו"?... הוא חייב את התורה שבע"פ. ד' נתן לנו תורה שבכתב ותורה שבע"פ ביחד. דיברנו על הצדוקים – ממחרת השבת וכו'.

³⁶ חק: עין תחת עין. צער: כויה תחת כויה. ריפוי ושבית: רק שביתו יתן ורפוא ירפא. בושט כתוב בדברים "והחזיקה במבוי".

³⁷ תשע"ג: נגח – ואם אתה מאן לשלח. והועד בבעליו - העד העיד בנו האיש.

³⁸ צ"ע: למה רש"י לא כתב בסוף יתרו את הפסוק הזה לדוגמא של אם שהכוונה כש...?

³⁹ כמו שהיה מדגיש הרב עמי בשיעורי ב"ק.

⁴⁰ תשע"ג: שלא תאמר ילדים קטנים לא חשובים, או שיגיד – למה האבא לו שמר עליו (אבע"ז).

(לב) אם עֲבַד יָגַח הַשּׂוֹר אוֹ אִמָּה – כְּנַעֲנִים. כָּסֶף וְשֵׁלִשִּׁים וְשָׁקָלִים – של שקלי התורה (נ"ל כ-3000 ש"ח) **יָתֵן לְאֹדְנָיו –** שהרי "כספו הוא". כאן לא מחשבים את השווי האמיתי של העבד, אלא התורה קבעה סכום מסויים שעל כל אדון ששורו הרג את עבדו לשלם. זה נקרא 'קנס'. **וְהַשּׂוֹר יִסָּקֵל:**

דיני בור. דגשים: משפט התורה אינו לפי שכלינו.

(לג) וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר – מכסה של בור. **אוֹ פִּי יִכְרֶה אִישׁ בּוֹ –** יחפור בור ברה"ר. **וְלֹא יִכְסֶּנוּ –** אבל אם חפר בור וכיסה כיסוי רציני שעגלה מלאה אבנים יכולה לעבור עליו פטור (ירושלמי). **וְנִפְלַל שְׂמָה שּׂוֹר אוֹ קָמּוֹר –** שור ולא אדם שמת חמור ולא כלים שנשברו. למה פטור? גזה"כ, זה מעל להגיון שלנו⁴¹. **(לד) בַּעַל הַבּוֹר יִשְׁלֹם –** אע"פ שזה לא הבור שלו התורה מחשיבה כאילו הוא בעל הבור (וכן חמץ לאחר 6 שעות). **כָּסֶף יָשִׁיב לְבַעְלָיו וְהֵמָּה יִהְיֶה לוֹ –** הנבלה שייכת לניזק, ועל המזיק לשלם את החיסרון שהחסיר בשיווי של הבהמה. דיברנו שלכל אב יש תולדות, תולדות הבור – הניח אבן ברשות הרבים ומישהו נתקל ונפל, או מים ומישהו החליק. תיארונו את האדם שמשלם ועל ידי זה חוזר בו מדרכיו הרעים, ובפעם הבאה שומר על בורו.

דיני שור שהזיק.

(לה) וְכִי יִגָּף⁴² – ידחוף **שׂוֹר אִישׁ –** שור של איש את שור רעהו וַמָּת – מדובר בשני שוורים ששוויים אותו סכום – כל אחד 200 זוז, השור המזיק הרג את השור השני וכרגע הנבלה שווה 100 זוז. מה הדין בשור תם? אומרת התורה – בעל השור משלם חצי נזק, כלומר 50 זוז. וכך התורה מחשבת את זה - **וּמִכְרוּ אֶת הַשּׂוֹר הַחִי וְחָצִו אֶת כֶּסֶפוֹ –** השור החי שווה 200 זוז, אז הוא צריך לשלם חצי מזה, כמה זה? 100. **הַמִּזִּיק מִשְׁלֵם לְנִיזֶק 100. וְגַם אֶת הֵמָּה יִחְצֹוּ –** השור המת שווה 100, אם כן הניזק משלם למזיק 50. יוצא שבפועל המזיק משלם 50 זוז⁴³. התורה חישבה לנו את זה בצורה מיוחדת, אך בפועל הוא פשוט משלם חצי נזק⁴⁴. **(לו) או –** ואם **(יב"ע⁴⁵) נֹדַע פִּי שׂוֹר נִגַּח הוּא מִתְמוּל שְׁלֹשָׁם –** התברר שהוא שור נגחן. **וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בַּעְלָיו –** כי אם שמר שמירה טובה והשור השתחרר הוא לא חייב. **שְׁלֹשׁ יִשְׁלֹם שׂוֹר תַּחַת הַשּׂוֹר –** נזק שלם – מחיר של שור במקום השור שהוא הרג לו. **וְהֵמָּה יִהְיֶה לוֹ –** לניזק, ואם כן ישלם שור פחות שווי הנבלה.

דיני גנב. דגשים: עליונותה של תורה ממעל להגיון שלנו. חומרת הגנבה שמחייבת קנס.

(לז) ⁴⁶בדיני גנב ישנם 4 דינים: טביחה ומכירה. בא במחתרת. גנב שאין לו מה לשלם. גנב רגיל שמשלם כפל. **פִּי יִגְנֹב אִישׁ שׂוֹר אוֹ שֶׂה –** דווקא. **וּטְבַּחְו –** ושחטו **אוֹ מִכְרוּ –** לאחר. **תְּמַשֶּׁה בְּקֶרֶן יִשְׁלֹם תַּחַת הַשּׂוֹר –** חמישה שוורים במקום השור. אם הוא רק גנב קונסים אותו לשלם כפול, אך אם הוא טבח או מכר הוא משלם פי 5. **וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה –** מה ההבדל בין שור לשה? גזרת הכתוב! רש"י מביא הסבר – לגנוב שור זה חמור יותר, כיוון שבעל השור איבד את הפרנסה שלו, שהרי השור מיועד לחרישה, ואין לו במה לחרוש, לעומת שה, שבדרך כלל יהיה לבעל הזה עוד שניים⁴⁷.

פרק כ"ב (א) אם בַּמִּחְתָּר יִמָּצֵא הַגָּנֵב – אם הגנב חותר, כלומר עושה חפירה על מנת להיכנס לבית ולגנוב, [וכמו כן כל דרך בה הגנב נכנס בסתר]⁴⁸ ותוך כדי רואה אותו בעל הבית. **וְהָקָה וַמָּת –** אם בעל הבית היכה אותו והרגו - בעל הבית פטור, למה? **אֵין לוֹ דָּמִים –** דם זה חיים, אין לו חיים, וזה לא נחשב לבעל

⁴¹ תשע"ג: כיוון שאדם בדרך כלל שם לב למה שקורה, וגם כלים הם ביד האדם (חזקוני). אך א"כ למה סומא או אדם שהולך בחושך או כלים שעל גבי החמור פטור? גזה"כ.

⁴² הרחבה: לא דווקא יגח ולא דווקא שור, גם ג'רפה ששברה חלון בקומה רביעית.

⁴³ מומלץ להשתמש בפלטלינה בכדי להסביר פסוק זה.

⁴⁴ קשה היה להסביר זאת. הרב שלמה דרייפוס אמר לי שעדיף להסביר שמשלם חצי נזק ודי בזה.

⁴⁵ לא כרש"י, עיין שפ"ח, וברש"י כפשוטו מסבירים את רש"י שמסביר 'אם' ומביאים ראיה לזה מדברי רש"י בויקרא ד':כ"ג. אפשר לשלב את ההסברים: האפשרות הראשונה הייתה בשור מועד, האפשרות השנייה היא בשור תם, וזה מה שאומרת התורה: או, כלומר – מקרה שני... (וכנצ"ל ברש"י).

⁴⁶ פתיחה: כתבתי על הלוח גזלן, גנב, גנב שטבח ומכר. שאלתי את התלמידים מה ההבדל ביניהם ומה הדין בכל מקרה.

⁴⁷ כך מובא בחבורות מורשה, שטעם זה עדיף מהטעם הראשון ברש"י.

⁴⁸ וברש"י כפשוטו דווקא כשעשה חפירה, וצ"ב.

הבית שהרג מישו חי. ומדוע? "הבא להורגך השכם להורגו" – הגנב הזה שחתר בבית סביר להניח שיש לו כלי נשק, והוא מתכנן שאם יגלו אותו הוא יהרוג, לכן מותר להרוג אותו.⁴⁹

(ב) אִם זֶרְחָה הַשָּׁמֶשׁ עָלָיו – אם ברור לך שהגנב לא מתכנן להרוג אותך, לדוגמא אם זה אבא שלך או בן שלך, ר"ל. (התורה מביאה כמין משל – כמו ששמש שלום לעולם, כך ברור לך שהוא בשלום איתך).⁵⁰ **דָּמִים לוֹ** – יש לו חיים. ולכן אם הרגו בעל הבית הוא חייב מיתה. **שָׁלֹם יִשְׁלָם** – והגנב חייב לשלם על מה שגנב. **אִם אֵין לוֹ** – אם אין לגנב מה לשלם. **וְנִמְכַּר בְּגִנְבּוֹ** – מוכרים אותו בית הדין לעבד, כמו שלמדנו בתחילת פרשת משפטים.

(ג) אִם הַמָּצָא תִּמְצָא בְּיָדוֹ הַגֵּנֵב מְשׁוּר עַד חָמוֹר עַד שֶׁה – בין שור בין חמור בין שה, וכמו כן כל דבר שהוא שגנב. **חַיִּים** – שלא טבחם או מכרם (רשב"ם)⁵¹. **שָׁנִים יִשְׁלָם** – לא מספיק שהוא יחזיר את הגניבה, אלא הוא צריך לשלם כפול. קנס שקנסה אותו תורה. על ידי זה הוא יבין את חומרת מעשיו ויחזור בו ממעשיו הרעים. הזכרנו שלא מספיק שהגנב יעביר את הכסף, עליו לבקש מחילה מהגנב, ועל הגנב למחול לו.

דיני שן, רגל ואש.

(ד) הקדמה: בהמה נקראת 'בעיר' כי היא מבערת את השדה.⁵² המילה הזאת יכולה להיאמר בהטיות שונות, וכמו שאומרים לכדרר את הכדור, כך אפשר לומר 'לבער' במשמעות של - לשלוח את הבהמה. **כִּי יִבְעַר אִישׁ** – אם ישלח איש את בהמתו והזיקה **שָׂדֶה או כָּרֶם**. (ע"פ אונקלוס⁵³) **וְשָׁלַח אֶת בְּעִירוֹ** – זה נזק בגל, הבהמה דורכת על השדה של השני ומזיקה אותו. הנזק לא חייב להיות דווקא עם הרגל [כפי שלמדנו בבור שיש אבות ותולדות – גם כאן, תולדות הרגל הם שהבמה מזיקה באיברים אחרים דרך הילוכה]. **וַיִּבְעַר בְּשָׂדֶה אֲחֵר** – זה נזק שן – הבהמה אכלה פירות וירקות בשדה של מישו או אחר.⁵⁴ **מֵיטֵב שָׂדֶהוּ וּמֵיטֵב כָּרְמוֹ יִשְׁלָם** – על המזיק לשלם על הנזק מהשדה הטובה והמשובחת שיש לו, ולמה? כדי שיוכל הניזק למכור בקלות את השדה. כמו כן יכול המזיק לשלם כסף או שווה כסף.

(ה) כִּי תִצָּא אִשׁ – אדם הבעיר אש בחצירו, ולא שמר עליה מספיק, והדליק אותה באופן שרוח מצויה יכולה להעבירה לחצר אחרת (רשב"ם), ואכן **וּמִצָּאָה קִצִּים** – ועל ידי הקוצים התפשטה⁵⁵, האש המתפשטת מיוחסת לבעלים. **וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ** – תבואה קצורה. **אוֹ הַקֶּמֶה** – תבואה מחוברת. **אוֹ הַשָּׂדֶה** – ללא תבואה שניזוקה. מדובר בשדה חרושה, שהאש יבשה את האדמה וצריך לחרוש אותה שוב (רש"י כפשוטו) **שָׁלֹם יִשְׁלָם הַמִּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה** – סיכמנו את סוגי הנזקים על פי המשנה: "ארבע אבות נזיקין השור (קרן), הבור, המבעה (בהמה שהזיקה בשן וברגל) וההבער (אש)", ובדקנו אפה נמצאים הפסוקים של כל נזק.

ארבעה שומרים. דגשים: אחריות השומר לשמור על מה שקיבל.

(ו) הקדמנו את כל דיני השומרים, על מנת להטמיע את הדינים לפני לימוד ודיקדוק הפסוקים⁵⁶. שומר חינוס פטור בכל חוץ מפשיעה, שואל חייב בכל, שומר שכר חייב בגניבה ואבידה ופטור באונס. הסברנו ששומר שכר כיוון שמקבל שכר יש לו אחריות יותר גדולה לשמור.⁵⁷ התורה מחייבת את השומר שנפטר להישבע שלא גנב בעצמו את החפץ. **כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כְּלִים לְשָׁמֵר – בחינוס. **וְגִנֵּב מִבֵּית הָאִישׁ** – השומר**

⁴⁹ הרחבה: חשוב להדגיש שהיום זה לא מצוי, ואם תצחק הגנב יברח.
⁵⁰ תשע"ד: אם ברור לו שהוא לא מתכנן להרוג, כמו שברור שהשמש זורחת בבוקר (איני יודע אם יש מי שמסביר כך) ולא הסברתי כרש"י כי פירשו קשה להבנה. הסבר חוברות מורשה: הגנב גונב אחר זריחת השמש לאור היום (רמב"ן). אך כיוון שהרמב"ם פוסק שדין בא במחירת הוא בין ביום ובין בלילה, חשבתי להעדיף את ההסבר של רש"י והרמב"ם.

⁵¹ עיין רש"י. והמלב"ם כותב שרש"י אינו פשט המקרא, כי על המילה חיים יש אתנחתא. ולכן הסברנו כמו שהסברנו.
⁵² חידה: אפה מצאנו זאת? "וטענו את בעירכם", ועוד.

⁵³ צ"ע בהסבר המדויק. וכהסברנו מסביר רש"י כפשוטו. ועיין רש"י ועוד.

⁵⁴ תשע"ו: (אבל אם אכלה ברה"ר - הבעלים פטור). העיר הרב נחום שאינו מדויק, שהרי משלמת מה שנהנת, ולכן נ"ל שעדיף להשמיט.
⁵⁵ כלומר – הרוח הוציאתו מחוץ לחצר, ושם נמצאו הקוצים והובילו אותה הלאה. כך הסבר הרשב"ם. וברש"י צ"ע אם גם הוא מסביר כך, או שדעתו היא שהקוצים נמצאים בתוך רשותו.

⁵⁶ פתחתי בסיפור על חבר שביקשתי ממנו לשמור ומכאן הגעתי לכל סוגי השומרים. סיפור של הראל לבובי: שומר חינוס – גב' כהן נסעה לחופש והשאירה את הפמוטים שקיבלה מסבתה לשמירה אצל שמעון. שמעון הסכים בשמחה לעשות לה טובה. אך לילה אחד נכנסו גנבים לבית של שמעון וגנבו את הפמוטים. שמעון צריך להשבע שלא גנב בעצמו ולא פשע ופטור מלשלם. אם פשע ולא שמר כראוי חייב לשלם. שומר שכר – יש לו יותר אחריות כי מקבל שכר על שמירתו. גב' לוי הפיקה לקח ממה שקרה לגב' כהן, וכשנסעה לחופש נתנה את הפמוטים שלה לראובן, לו שילמה כסף רב כדי שישמור עליהם היטב. הוא אכן שמר מצוין, אך בלילה פרצו לביתו גנבים מסוכנים, ובאיומי אקדח גנבו את הפמוטים. הדיינים אמרו שמכיון שהיה זה באונס (=לא היתה ברירה, הוא לא אשם) הוא פטור, וצריך להישבע על-כך. בגניבה ואבידה ללא אונס – חייב שומר שכר. דיברנו רק על שמורים, אח"כ הוספתי שואל ואח"כ שוכר. למדנו את הפסוקים של שומר חינוס כמה פעמים בע"פ, רק אחרי שהבינו טוב את הדינים התחלנו ללמוד מתוך הפסוקים.

⁵⁷ לא ראינו את המשנה בשבועות, כי הלשון שם מבלבלת (המשנה מכניסה כבר את דיני השבועה).

טוען שנגנב מהבית שלו⁵⁸ (בדרך כלל החפץ נמצא בבית השומר, אך לאו דווקא). אפשרות א': **אם ימצא הגנב** – אם יש עדים שראו את הגנב גונב את החפץ. **ישלם שניים** – הגנב ישלם כפל לבעל החפץ. אפשרות ב': **אם לא ימצא הגנב** – במקרה כזה השומר פטור מתשלומין, שהרי שומר חינו פטור מגניבה. אך מי יודע, אולי הוא בעצמו גנב את זה? אולי הוא פשע ובגלל זה החפץ נעלם? לכן – **ונקרב בעל הבית** – השומר, שהחפץ אצלו בבית. **אל האלהים** – אל הדיינים בשביל להישבע. **אם לא שלח ידו במלאכת רעהו** – שלא גנב את החפץ ששייך לחבירו (גר"א), זה נקרא מלאכת רעהו כי חבירו עושה עם החפץ הזה מלאכה.⁵⁹ להישבע זה דבר חמור מאוד, וגם אם הוא העיז לגנוב, יכול להיות שהשבועה תרתיע אותו.⁶⁰

(ח) אפשרות ג': **על כל דבר פשע** – על כל חפץ שפשע בו, התורה מדברת על מקרה נורא שהשומר הוא זה שגנב, ולא רק זאת אלא שהוא נשבע שבועת שקר שגנבו לו. **על שור על תמור על עשה על שלמה על כל אבדה** – על כל חפץ שנגנב (הזכרנו בשתי מילים שכאן אנו רואים שמי שמצא אבידה צריך לשמור עליה כמו שומר חינו). **אשר יאמר** – העדים יאמרו (התורה לפעמים קוראת לשני עדים בלשון יחיד). **פי הוא זה** – כי זה החפץ, הוא אצל השומר, והוא גנבו.⁶¹ מה עושים? מי צודק – העדים או השומר? **עד האלהים יבא דבר שניהם** – הדיינים יחקרו את הדברים שלהם. **אשר ירשיעו אלהים** – ומי שהדיינים יחליטו להרשיע. **ישלם שניים לרעהו** – ישלם כפל כדין גנב.⁶² אם השומר שיקר – הוא ישלם כפל לבעלים, אם העדים שיקרו – יש להם דין של עדים זוממים והם צריכים לשלם לשומר מה שהם זממו לקחת ממנו, הוי אומר כפול.⁶³ [דיברנו קצת על עדים זוממים].

(ט) **פי יתן איש אל רעהו תמור או שור או עשה וכל בהמה לשומר** – בשכר, בדרך כלל בהמות שומרים בשכר כי קשה לשמור שהרי יכול לברוח וכן צריך לתת להם אוכל, וכסף או כלים בחינם (רמב"ן). **ומת** – בפתאומיות. **או נשבר** – טרפה אותו חיה רעה (רש"י פסוק י"ב)⁶⁴. **או נשבה** – שבו אותו שודדים, וזה נחשב אונס. **אין ראיה** – ואין עדים שראו את כל זה שזה קרה באונס.

(י) **שבועת ד' תהיה בין שניהם** – השומר צריך להישבע לבעלים. שניהם מגיעים לבית הדין והשומר 'מביא' לבעלים שבועה, לכן השבועה נקראת בין שניהם (נלענ"ד)⁶⁵. **אם לא שלח ידו במלאכת רעהו** – שלא גנב את החפץ. **ולקח בעליו** – בעל החפץ 'לוקח' את השבועה, כי השבועה הייתה בשבילו.⁶⁶ **ולא ישלם** – השומר פטור, שהרי היה זה אונס. א"כ הבעלים לוקח רק את השבועה ולא את התשלום.

(יא) **ואם גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו** – כפי שלמדנו ששומר שכר חייב בגניבה ואבידה.

(יב) **אם טרף יטרף** – מדובר באריה ונמר וכדומה שהשומר לא יכל להציל. כמו כן דווקא כששמר על הבהמה, ולא שהלכה למקום בו יש חיות טורפות (ספורנו). **יבאהו עד** – יביא עדים.⁶⁷ **הטרפה לא ישלם** – שהרי נאנס. ואינו צריך להישבע, שהרי הביא עדים. למדנו מכאן ששומר שכר שטוען נאנסה צריך או להישבע או להביא עדים.⁶⁸

(יג) **וכי ישאל איש מעם רעהו** – מבקש ממנו בהמה וכדומה. **ונשבר או מת** – באונס. אם **בעליו אין עמו שלם ישלם** – הזכרנו שאם מתה מחמת מלאכה פטור.

(יד) **אם בעליו עמו** – אם בנוסף לשאילת הבהמה הוא ביקש מהבעלים לעבוד איתו, עם אותה בהמה או בעבודה אחרת. **לא ישלם** – גזירת הכתוב. **אם שקיר הוא** – אם לקח בהמה תמורת תשלום, וקרה אונס. **בא בשקרו** – הוא נפטר מהתשלום, שהרי הוא שילם על הבהמה ולא קיבלה בחינם. (השור הזה בא אל השומר

⁵⁸ תשע"ד: מהבית של השומר (בדרך כלל החפץ נמצא בבית השומר, אך לאו דווקא). אך איננו יודעים אם מישוהו אחר גנב או שהוא בעצמו גנב (רמב"ן).

⁵⁹ תשע"ג: אם השתמש חייב אפילו באונס.

⁶⁰ הוספה: כי חשד אממונא לא חשד אשבעתא (ב"מ ה). אמנם לפי אב"י הניסוח קצת אחר. והר"ף לא הכריע כי אין נפק"מ להלכה, כפי שכתב הרא"ש. ובכל מקרה נראה נכון להסביר כך לתלמידים.

⁶¹ 'הוא' הכוונה החפץ, כך כותב רש"י. ולכאורה יותר היה פשוט לומר – כי הוא' השומר הוא זה שגנב.

⁶² הוספה: טוען טענת גנב משלם כפל דווקא אם נשבע ואח"כ באו עדים.

⁶³ הוספה: העדים הזוממין מחלקין את תשלום הכפל ביניהם (רמב"ם עדות י"ח:א').

⁶⁴ תשע"ד: נפל מצוק וכדומה ונשבר ומת (רמב"ן). וכך מסבירים רש"י כפשוטו ברש"י ע"פ הרמב"ן והרא"ם. ואת דברי רש"י בפסוק י"ב מסבירים קצת בדוחק: לומדים נשבר או נשבה ממת: מה מיתה אינו יכול להציל אף בשורה ושבוייה שאינו יכול להציל. וא"כ גם בטרפה שאינו יכול להציל. וצ"ע.

⁶⁵ השבועה תכריע מי צודק מבין שניהם (ראב"ם).

⁶⁶ הוספה: וכן לשון הגמרא בב"מ בסביבות דף טז.

⁶⁷ שכיוון שבדרך כלל הטרפה היא במקום שיש רועים ואחרים ודאי יש לו עדים (ספורנו).

⁶⁸ וברש"י כפשוטו מסבירים שבטריפה שדרך להיות עדים לא תעזור שבועה. וצ"ע אם זו שיטת רש"י (ותלוי גם מה כוונת 'שבורה' בפסוק לעיל. עיין שם וברא"ם וברמב"ן).

בשכר ולא בחינם, ולכן אין כל הנאה שלו ופטור באונסין. רש"י כפשוטו ברש"י). ואם נגנב ממנו או שנאבד – האם הוא חייב כש"ש או פטור כש"ח? מחלוקת תנאים, הלכה כרבי יהודה שהוא שומר שכר (וכך נפרש, חוברות מורשה).⁶⁹ לסיכום דיני השומרים סיפרנו על אבא חילקיה ששם בכתף אחד דברים כבדים ובשני דברים קלים כי היה זה שייך לחבירו. הבאנו את המשנה "יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך".

דינים שונים. דגשים: ההתייחסות המרובה של התורה למצוות שבן אדם לחבירו, גם כאלו שחשובים לכל אחד, וגם התייחסות ליצרים רעים של האדם שצריך לתקנם.

(טו) הקדמנו דיני אונס: מי שאנס אשה שלא ברצונה⁷⁰ עד גיל 12 וחצי (רמב"ם נערה בתולה א' ח' ע"פ דברים כ"ב:כ"ח, לגבי קנס של מפתה) העונש שלו שהיא נהפכת להיות אשתו, (כי בדרך כלל מי שאונס רוצה את האשה רק ליום אחד), אם היא לא רוצה להתחתן איתו – העונש שלו הוא לשלם 50 כסף. בנוסף הסברנו מה זה אירוסין, נישואין וכתובה. **וכי יפתה איש** – ישכנע בכל מיני צורות (אני אתן לך המון מתנות וכו'). **בתולה** – שאף פעם לא שכבה עם איש. **אשר לא ארשה** – ואיננה מאורסת (לא התקדשה עם טבעת). **ושכב עמה** – כדרך שאיש ואשה שוכבים, אך הוא לא מתחתן איתה לתמיד כפי דין התורה. **מהר ימהרנה לו לאשה** – הסברנו את המילה 'מהר' מלשון תשלום⁷¹. תשלום של כתובה ייתן לה אם לוקח אותה לאישה⁷².

(טז) אם מאן ימאן – יסרב אביה לתתה לו – וכן אם היא לא מוכנה להתחתן איתו, או אם המפתה לא רוצה להתחתן איתה⁷³. **כסף ישקל כמהר הבתולת** – ישלם כסף כמו התשלום שמקבלת בתולה שנאנסה – 50 כסף. כמובן גם מתוך רצון זהו מעשה חמור, שלא קידש אותה לפני כן, וגם היא לא בסדר.

(יז) מכשפה לא תחיה – שעושה כישופים. כי זה גורם לאנשים לחשוב שגם הניסים שעשה משה רבינו הם כישוף, וזה "מכחיש פמליא של מעלה". למה כתוב מכשפה ולא מכשף? כי זה המצוי, כמו שכתוב "שור" כי זה המצוי. למה כתוב "לא תחיה" ולא כתוב "תמות"? כי צריך לחפש אחרי המכשפות ולהרוג אותם (רשב"ם), כמובן ע"י בי"ד. (סיפרנו את הסיפור על שמעון בן שטח המופיע בירושלמי⁷⁴).

(יח) כל שכב עם בהמה מות יומת – מעשה נורא ואיום של אדם שמחליט לשכב עם בהמה, כאילו היא האישה שלו^{75, 76}.

(יט) זבח לאלהים – מקריב לעבודה זרה, **יחרם** – ימות, יושמד (רס"ג). **בלתי לד' לבדו** – צריך לזכור רק לד' לבדו. לא רק אם הוא זובח לע"ז, אלא גם מקטיר ומנסך, עבודות שעובדים להבדיל בבית המקדש (וכמובן משתחוה). אבל אם מחבק ע"ז, רוחץ ע"ז וכו' אינו חייב מיתה, אלא מלקות. (ועל דרך עבודתה חייב בכל מקרה).

⁶⁹ חידה: אפה יש 5 פסוקים רצופים שכתוב בהם את המילה "ישלם"? ישנם פעמיים כאלו.
⁷⁰ חידה: איזה בנות נאנסו בחומש בראשית? בנות לוט. זאת הייתה חידה קשה, אמרתי להם: יש מילה שיכולה לעזור לכם לגלות – המילה היא לגלות!!! (לגלות = לוט)

⁷¹ כן נראה מלשון הכתובה: "מהר בתולייכי כסף זוזי מאתן" – תשלום בתולים.

⁷² ובא לאפוקי אונס שלא יכול לשלחה, ולכן לא צריך לכתוב כתובה, כי כל ענין הכתובה שלא יקל בעיניו לגרשה. כך פוסק הרמב"ם הלכות נערה בתולה פרק א'.

⁷³ הוספה: ולמה כתוב דווקא האב? בא לחדש שאפילו אם היא רוצה ואביה לא – היא לא מתחתנת. כנלע"ד.

⁷⁴ תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת חגיגה פרק ב: והא אית תמנין נשיין חרשיין יהיבין גו מערתא דאשקלון מחבלן עלמא אלא איזיל אמור ליה אמר לון אנא דחיל דהוא גבר נשיא ולית הוא מהיימנתי א"ל אי הימינך הא טבאות ואין לא עביד הדין סימנך קומי הב ידך על עיינך ואפקה וחזרה והיא חזרה אזל ותני ליה עובדה בעא מיעבד סימנא קומי ולא שבקיה א"ל ידע אנא דאת גבר חסיד יתיר מן כן את יכול עבד ולא עוד אלא בפומי לא אמרית בלבי חשבית מיד עמד שמעון בן שטח ביום סגריר ונסב עימיה תומנין גוברין בחירין ויהב בידיהון תומנין לבושין נקיים ויהבנין גו קידרין חדתינן וכפינון על רישיהון אמר לון אין צפרית חד זמן לבשון לבושיכון ואין צפרית זמן תנין עולין כולכון כחדא וכיון דאתון עללין כל חד וחד מיכנון יגוף חדא ויטלטלינה מן ארעא דעסיקיה דהדין חרשא טלטלתינה מן ארעא לא יכול עבד כלום אזל וקם ליה על תרעא דמערתא א"ל אויים אויים פתחון לי דמן ידיכון אנא אמרון ליה היך אתית להכא בהדין יומא אמר לון ביני טיפייא הוינא מהלך אמרון ליה ומה אתיתא הכא מיעבד אמר מילף ומילפא כל מטי יעביד מה דהוא חכם והוות כל חדא מינהון אמרה מה דהיא אמרה ומייתא פיתא והדא אמרה מה דהיא אמרה ומייתא קופד אמרה מה דהיא אמרה ומייתא תבשילין אמרה מה דהיא אמרה ומייתא חמר אמרון ליה את מה אית בר עבד אמר לון אית בי צפר תרין צפרין ומייתי לכון תמנין גוברין בחירין הווי עמכון חדיי ומחדיי לכון אמרון ליה כן אנן בעיי צפר חדא זמן ולבשון לבושיהון צפר זמן תנינן ועלו כולהון כחדא אמר כל דמטי יחכום זוגיה וטענונון ואזלון וצלבונון הדא היא דתנינן מעשה בשמעון בן שטח שתלה נשים באשקלון אמרו שמנים נשים תלה ואין דנין שנים ביום אחד אלא שהיתה השעה צריכה לכך.

⁷⁵ הוספה: הרב יעקב לבנון בשיעורי מלמדים תשע"ו: לגבי איסור שכיבה עם אחותו, שאל תלמיד – והרי אני ישן עם אחותי בחדר. אומר הרב יעקב – להגיד לתלמידים – לא מדובר רק לישון לידה אלא לבוא עליה. לא לחשוש להגיד זאת. ואם ילד ישאל – איך כשאדם בא על אשה נהיה ילד? להגיד לו – אני לא יודע. לא להגיד לו – כשתגדל תבין, אלא שאנחנו לא יודעים. וזה נכון, כיי איננו יודעים איך בדיוק ד' מכניס נשמה לעולם. כשהילד יגדל הוא יבין יותר, מה שיתאים לרמתו באותו שלב.

⁷⁶ הרחבה: אמרתי שאין הכוונה שיש כלב בבית, אלא שמתחתנים עם הכלב, כאילו הכלב הוא הבעל. ועיין בהרה הקודמת בהדרכתו של הרב יעקב.

(כ) **וְגֵר** ⁷⁷ **לֹא תוֹנֶה** – אונאת דברים. כלומר – דיבורים שמצערם אותו⁷⁸, לדוגמא לומר לו – פעם היית גוי וכדומה⁷⁹. **וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ** – אונאת ממון (רמב"ם, ונראה שזה כוונת רש"י, עיין רלב"ג). אל תמכור לו דבר במחיר יקר, אא"כ אתה מודיע לו כמה החפץ אמור לעלות ושאתה מוכן למכור לו רק אם ישלם ביוקר⁸⁰. אמנם אסור להונות בממון ובדברים אף אדם, אבל בגר עובר על שלושה לאוין ולא על אחד⁸¹. גר הוא מרגיש בודד (חינוך תל"א) וגם קל יותר לשקר עליו (חוברות מורשה). **פִּי גֵרִים הֵייתָם פְּאָרֶץ מִצְרַיִם** – ואתם יודעים כמה קשה זה להיות גר (רשב"ם, חינוך תל"א). הרחבנו את הדיבור על עולים חדשים, עולי אתיופיה, תלמיד חדש בכיתה – כמה צריך לשים לב לא לצער.

(כא) **כָּל אֱלֻמָּנָה וְיִתוֹם** – שום אלמנה ויתום (חזקוני), אפילו מי צריך לתת לו מוסר והדרכה, תזהרו לא לענות אותם יותר מכדי הצורך (העמ"ד). **לֹא תַעֲנֹן** – כי העינוי גורם להם לצער יותר גדול (רמב"ן), האלמנה נזכרת בבעלה והיתום בהוריו (לענ"ד)⁸².

(כב) **אִם עֵנָה תַעֲנֶה אָתּוֹ** – צריך להוסיף את המילים: אתה תיענש. התורה לא כותבת מהו העונש, יש כאן איום – לא כדאי לך לעשות כן כי תיענש בעונש חמור (רש"י כפשוטו)⁸³. ולמה? **פִּי אִם צָעַק יִצְעַק אֵלַי** – יתפלל אלי – אנא ד' תציל אותי מהאיש הזה... **שָׁמַע אֲשָׁמַע צָעַקְתּוֹ** – ד' הוא ה'אבא' שלו ולכן הוא ישמע לו (ע"פ הרמב"ן)⁸⁴.

(כג) **וְחִירָה אִפִּי וְהִרְגָּתִי אֶתְכֶם בְּחֶרֶב וְהָיוּ נַפְשֵׁיכֶם אֱלֻמָּנוֹת וּבְנֵיכֶם יִתְמָיִם** – מידה כנגד מידה, אתה פגעת ביתום ובאלמנה, על ידי שתמות יהיו בניה יתומים ואשתך אלמנה.

(כד) פתחנו בשו"ע בהלכות צדקה, דיברנו על שמונת המעלות ועל כך שדווקא הלוואה היא הגדולה שבכולם. סיפרנו על פעמונים, ועל גמ"ח ההלוואות של אבא של יוסף בנימין. **אִם** – אין הכוונה 'אם' אתה רוצה, שהרי כל מי שיש לו כסף (אבע"ז) ומבקשים ממנו הלוואה (ראב"ם⁸⁵) חייב לתת הלוואה⁸⁶, אלא הכוונה 'כאשר'. **כִּסְפָּךְ תִּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הָעֹנֵי עִמָּךְ** – עמי קודם לגוי. עני קודם לעשיר. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת. **לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׁה** – אל תהיה לו כמו מלווה⁸⁷ (רמב"ן), כאחד שגובה. כלומר, אם אין ללווה מה לשלם אל תדרוש ממנו, כי בזה אתה מבייש אותו.

לֹא תִשְׁימּוּן עָלָיו נֶשֶׁף – אל תגבה ממנו יותר ממה שהלוות לו, (הרחבנו בדיני ריבית). למה זה נקרא 'נשף'? כי אתה מצער אותו ואוכל לו חלק מכספו (ע"פ הרמב"ם). בנוסף זה כמו נשיכה של נחש, שבתחילה לא רואים את הנזק, ורק אח"כ מתחילה הנשיכה להתנפח. אותו דבר, בתחילה הלווה מרגיש – לא נורא אני משלם עוד שקל, אך אחרי כמה זמן זה נהיה סכום גדול.⁸⁸

(כה) **אִם חָבֵל תִּחְבֹּל שְׁלֵמַת רֵעֶךָ** – לווה שלא משלם את חובו, יכול המלווה ללכת לבית הדין ולבקש מהם שהם יבקשו את ההלוואה מהלווה. במקרה הזה הולך שליח של בית הדין ולוקח מהלווה משכון. המשכון צריך להיות דבר שהלווה לא משתמש בו באותו הזמן. ולהסבר הפסוק: אם תמשכן את הבגד יום של חברך הלווה. **עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ תִּשְׁיָבֶנּוּ לוֹ**⁸⁹ – מהזריחה עד השקיעה אתה צריך להחזיר לו את זה. בשקיעה תוכל לקחת את זה ממנו, ולהשיב שוב בזריחה.

(כו) **כִּי הוּא כְסוּתוֹ לְבִדְהָ**⁹⁰ – הבגד העליון שלו. **הוּא שְׁמֹלְתוֹ לְעֵרוֹ** – הבגד התחתון שלו. **בְּמָה יִשְׁכַּב** – המצעים של הספה שיושב עליה ביום (רש"י כפשוטו). יש כאן פירוט של סוגי משכון שונים. **וְהָיָה פִּי יִצְעַק אֵלַי** – אם לא תביא לו את הבגד שלו והוא יתפלל אלי, שאציל אותו ממך (אבע"ז). **וְשָׁמַעְתִּי פִּי חֲנוּן אָנִי** –

⁷⁷ צ"ע אם גר זה דווקא מעם אחר, או גם יהודי שבא לפה מארץ אחרת. שהרי רש"י הגדיר 'גר' – כל מי שבא ממקום אחר.

⁷⁸ האם כל דיבור מצער נכלל בגדר אונאת דברים?

⁷⁹ רמב"ם: מכירה י"ד:ב, ג:ג. כשם שהונייה במקח וממכר כך יש הונייה בדברים שנאמר (ויקרא כה-יז) "ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך אני ה'". זה הוניית דברים. כיצד היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. ואם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך. היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות יבא וילמוד תורה שניתנה מפי הגבורה. היו חללים ויסורים באין עליו או שהיה מקבר את בניו. לא יאמר לו כדרך שאמר חבירו לאיוב (איוב ד-י) "הלא יראתך כסלתך" (איוב ד-ז) "זכור נא מי הוא נקי אבד":

⁸⁰ רמב"ם מכירה י"ג:ג, ד'.

⁸¹ רמב"ם מכירה י"ד:ט"ו.

⁸² תשע"ד: הזכרנו שבכיתה יש לנו את הזכות להקפיד במצוות לא תעשה זאת, כמובן שהדין שלא לצער נכון בכל אדם, אך ביתום ישנו איסור נוסף.

⁸³ הרחבה: כמו אצל לוט: "לכן כל הורג קין..." לא כתוב מה יהיה עונשו.

⁸⁴ סיפורי הרב מדרכי אליהו על יחסו לילדים יתומים.

⁸⁵ האבע"ז והראב"ם מסבירים שלכן כתוב לשון 'אם'.

⁸⁶ מזכרנו בשלושת המקומות שאם זה חובה: אם כסף, אם מזבח, אם כופר.

⁸⁷ כאחד שגובה בחוזקה (הרב נחום).

⁸⁸ תשע"ג: שאלנו: למה אסור ריבית? ילד אחד ענה – כי לא יהיה לו מה להחזיר ואז הוא יפסיד. ילד אחר ענה – כי הלוואה זה חסד, ואי אפשר לעשות מזה ביז'נס.

⁸⁹ הוספה: מה העניין לקחת ממנו אם בכל מקרה הוא לא מפסיד מזה? נראה לי שהספורנו כותב שעל ידי זה הוא לא יוכל ללוות ממישהו

אחר.

⁹⁰ צ"ע: משמע שאם יש לו בגד נוסף אפשר למשכן.

אני אשמע לתפילתו, כי אני רחמן, ושומע אני ביחוד את צעקת העני, שאין מי שישמע צעקתו (ספורנו).⁹² מלשון הפסוק משמע שדווקא אם זה הבגד היחיד שלו חייב להשיב לו את הבגד ביום (חיזקוני).

(כז) אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל – אל תקלל דיין בשם ד' (ד' יכה אותך). יש איסור לקלל כל אחד כמו שכתוב "לא תקלל חרש". **וְנָשִׂיא בְעֵמָּה לֹא תֵאָר** – נשיא הסנהדרין (רמב"ן בשם הרמב"ם). אם כן יש מקרה בו עובר 4 איסורים: מקלל את אביו שהוא נשיא הדיינים (כל אחד, דיין, נשיא, אבא).⁹³

(כח) הקדמנו את מצוות הפרי: בכורים, תרומה גדולה, מעשר ראשון ושני. מִלֶּאֱתָהּ – ביכורים, כשהפרי הראשון מתמלא. **וְדִמְעָה** – תרומה גדולה. ראינו את רש"י שכותב שאינו יודע למה זה נקרא כך, ודיברנו על דברי חז"ל "למד לשונך לומר איני יודע". **לֹא תֵאָחֵז** – מה שצריך להיות קודם אל תעשה אותו אחרי. אלא הכל לפי הסדר: ביכורים, תרומה, מעשר. **בְּכֹר בְּנִיךָ תִּתֵּן לִי** – מצוות פדיון הבן. למה משה רבינו לא מפרט את ההלכות האלו? כי כאן מדובר ביום הראשון – ו' סיוון, ומשה רבינו לימד את המצוות עד א' אייר בשנה השנית (בתחילת ספר במדבר), כאן משה רבינו רצה להגיד כמה שיותר מצוות ולכן הוא קיצר, אח"כ זה יהיה יותר מפורט. (שמנו לב שיש בעיקר מצוות שבין אדם לחבירו).

(כט) כֹּה תַעֲשֶׂה לְשֹׂרֶךְ לְצִאֲנֶךָ – שתביא את הבכור לכהן כמו בבכור אדם (אבע"ז)⁹⁴. הכהן מקריב את הבהמה, והיא מיועדת לאכילה בשביל הכהן. **שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם אָמוֹ** – אסור לכהן להקריב אותו בשבעה ימים הראשונים. **בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִתְּנוּ לִי** – מהיום השמיני והלאה יכול הכהן להקריב את הבהמה. ולמה? כי עד שבעה ימים אם הוא מת הוא נפל, נפל זה בהמה שמתברר שהיא בכלל לא הייתה חיה. (לכן עושים פדיון הבן רק אחרי 30 יום, כי תינוק שנפטר בתוך 30 הוא נחשב נפל ולא יושבים עליו שבעה).

(ל) וְאִנְשֵׁי קִדְּשׁ תִּהְיוּ לִי – עם קדוש. וכדי להיות עם קדוש צריך להידבק בקב"ה, ולכן אין לאכול דברים משוקצים ולכן... (רמב"ן) **וּבִשְׂרָב בְּשֻׂדָּה טָרְפָה** – אם בהמה טרפה בהמה אחרת, והבהמה השניה עדיין בחיים אך ברור שהיא עתידה למות. **לֹא תֹאכְלוּ** – אסור לשחוט ולאכול. **לְפָלֵב תִּשְׁלַכּוּן אֹתוֹ** – אסור לאכול ומותר ליהנות – למכור לגוי או להביא לכלב. למה מוזכר פה דווקא כלב? הכרת הטוב על כך שלא נבחו על עם ישראל.

פרק כ"ג **(א) לֹא תִשָּׂא שְׁמֵעַ שְׂוֹא** – אל תקבל שמועה של שקר, כלומר – אל תאמין ללשון הרע. **אֵל תִּשָּׂא יָדְךָ עִם רֵשָׁע** – אל תצטרף לאדם רשע (אל תשים ידך איתו). **לִהְיוֹת עֵד תִּמָּס** – להיות יחד איתו עד שקר. כבר על ההחלטה להצטרף אליו עוברים על האיסור.

(ב) לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רֵבִים לָרֵעַ – אם שאר הדיינים מחייבים אדם, אל תלך אחר דעתם, אלא תגיד מה שאתה באמת חושב.⁹⁵ **וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב לְנִטָּה** – זהו המשך של אותו דין: אם יש איזה ריב, אל תנטה לצד אחד. **אַחֲרֵי רֵבִים לִהְיוֹת** – להטות את הדין כמו שאומרים רבים.

(ג) וְדָל – עֲנִי לֹא תִהְדָּר פְּרִיבוֹ – אל תכבד אותו במשפט. כלומר, אל תגיד – אני רוצה שהוא יתפרנס בכבוד (רמב"ם), ולכן אדון אותו לזכות אפילו שהוא חייב.⁹⁶

(ד) כִּי תִפְגַּע – אִם תִּפְגּוֹשׁ שׂוֹר אִיבָךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תַעֲשֶׂה – אבוד לבעליו. (ולא 'טועה'). אתה רואה אותו מסתובב מחוץ לעיר, או במקום אחר שלא אמור להיות שם. **הָשֵׁב תְּשִׁיבֵנּוּ לוֹ** – תקיים מצוות השבת אבידה, אפילו שהוא אויב שלך. מהכפילות 'השב תשיבנו' למדנו שגם אם הבאת לו והוא שוב ברח, אתה צריך לחזור ולהשיב לו פעם אחר פעם. (ב"מ לג.).

(ה) כִּי תִרְאֶה חֲמֹר שֹׁנֵא – כיצד יכול להיות יהודי ששונא יהודי אחר? אומרים חכמים שהתורה מדברת על מישהו שעבר עברה חמורה, ואז מותר לשנוא אותו עד שהוא יחזור בתשובה. ואעפ"כ צריך לעזור לו... **רִבִּץ תַּחַת מַשְׂאוֹ** – יושב כשעליו משא כבד. **וְחִדְלָתָּ מֵעֲזֹב לוֹ** – סימן תמיהה, האם תימנע מלעזור לו כי הוא רשע?! **עֲזֹב תַעֲזֹב עִמּוֹ** – תעזור לו, ותחזור ותעזור לו. (כי אמנם את מעשיו אתה שונא, אך לא אותו עצמו).

⁹¹ תשע"ד: ואמנם הוא חייב לשלם, אך אני מרחם עליו שהרי אין לו מה לשלם. נראה לי שאינו, וכאן מדובר שיש לו מה לשלם, שהרי אם אין לו אסור להיות לו כנושה, וצריך לברר הדינים.

⁹² תשע"ג: וכיצד ישמע? כותב הספורנו – הלווה יקבל כסף באופן שיוכל לקנות בגדים וכו', והמלווה שלא השתמש כראוי בכסף שד' נתן לו יפסיד את הכסף הזה.

⁹³ חידה: מתי עובר על 4 איסורים בקללה אחת.

⁹⁴ הרב נחום: תביא אותו לאחר 30 יום. ולפני כן אתה תטפל בו.

⁹⁵ הרב נחום: אם ישנם רשעים רבים שמטים את המשפט לטובת אחד מן הצדדים, אל תלך אחריהם. ולא תענה על ריב לנטות – אם יש איזה ריב, אל תנטה לצד הרבים. אחרי רבים להטות – להטות את הדין בבית הדין כמו שאומרים רבים.

⁹⁶ סיפור: דוד המלך היה מחייב עניים ושלמה היה משלם להם כסף החסר.

אם הרמת לו את המשא והחמור נפל שוב, תרים לו שוב את המשא (ויש ללכת איתו אח"כ כקילומטר, בכדי לראות שהחמור לא נופל שוב, רמב"ם). אמרנו שמצווה לפרוק יותר מלטעון משום צער בעלי חיים, וכן שמצווה בשונא מבאזהב, בכדי לכוף את יצרו. ועדיף לטעון בשונא מאשר לפרוק באזהב. הדגשנו – "עימו", אבל אם הוא יושב בצד אינך צריך לעזור לו.⁹⁷

דיני דיינים. דגשים: חשיבותם של משפטי התורה. ההקפדה הגדולה לדון דין אמת.

(ו) לא תטה משפט אבינך בריבו – אביון זה מישוהו עני מאוד, גם אז אסור לך להטות את המשפט לטובתו (דומה לפסוק ג').⁹⁸

(ז) מדבר שקר תרחק – לא רק לא לשקר אלא להתרחק מן השקר.⁹⁹ ונקי וצדיק אל תהרג – נקי – מי שבית הדין חייב אותו ואח"כ באו עדים וטענו שהוא נקי, אל תהרוג אותו, אלא תחזור ותדון בדינו. צדיק – מי שבית הדין הצדיק אותו ואח"כ באו עדים וחייבו אותו – אל תהרוג אותו, ואין לחזור ולדון בדינו. שמא תאמר – אם כן יישאר הרשע הזה בחיים? לא כן, **פי לא אצדיק רשע** – אם הוא רשע הוא יענש.

(ח) ושתד לא תקח פי השתד יעור פקחים – יסמא את עיניהם של החכמים, שלא יצליחו להבין טוב את דברי התורה. ויסלף דברי צדיקים – ויעקם את דברי התורה. ולא רק שבאותו דיון הוא יטה את דעתו לטובת נותן השוחד אלא כל הדעת שלו תשתבש.¹⁰⁰

(ט) וגר לא תלחץ – אל תגנוב אותו. כבר למדנו הלכה זאת, אך כאן למדנו שעובר על עוד לאו. **ואתם ידעתם את נפש הגר פי גרים הייתם בארץ מצרים** – ואתם יודעים כמה זה קשה להיות גר, וכמה רע לו אם גונבים אותו. (כמו כן ילד שהצטרף לכיתה יתייחס יותר יפה לילד חדש שמגיע).

זמנים ומועדים. דגשים: היות האדמה שייכת לבורא העולם ומכח זה הרבה מצוות.

(י) ויש שנים תזרע את ארצך – מעלה חשובה לזרוע את ארץ ישראל. **ואספת את תבואתה** – ותאסוף לביתך את התבואה שלה, כלומר – תכניס לבית.

(יא) והשביעת תשמיטנה – תעזוב את השדה, אל תזרע ואל תחרוש. **ונשמיטה** – וגם את הפירות שיש בה מלפני כן תעזוב, אל תקצור (רמב"ן). **ואכלו אביני עמך** – כולם יכולים לאכול, אז למה כתוב 'אביני עמך'? כי בשביעית כולם אביונים, שהרי לאף אחד אין תבואה. (מור אבי). **ויתרם** – מה שנשאר. **תאכל חית השדה** – אסור להביא לחיות מה שמתאים לבני אדם, ולכן רק מה שנשאר בשדות שכבר לא מתאים לבני האדם, אפשר להביא לחיות. **בן תעשה לכרמך לזיתך** – כמו שצונו לעשות לשדה, כך אתה מְצַוָה לעשות לכרמים ולזיתים.

(יב) ששת ימים תעשה מעשיך – את כל עבודתך. **וביום השביעי תשבת** – תפסיק ממלאכה. **למען ינוח שורך וחרמך** – בשונה ממטרת השבת אצל עם ישראל, שזה יום קדוש, אצל הבהמות מטרת השבת היא שינוחו, שלא יעבדו ללא הפסקה (כנלענ"ד). שואל רש"י: האם מותר לתת לחמור לאכול מן המחובר, שהרי אסור לו לחלל שבת? עונה רש"י – ודאי שמותר, שהרי השבת אצלו זה בשביל שינוח, לא בשביל שיצטער, רק אסור לך לקחת אותו ולהעביד אותו. **וינפש בן אמתך** – וינוח עבד כנעני, שעדיין לא מל לשם עבדות, שאינו חייב במצוות אף לא כאשר. **והגר** – גר תושב, שהוא גוי. ודאי שאין הכוונה שישמרו שבת, הפוך, גוי ששבת חייב מיתה. הכוונה היא שאסור להגיד להם לעשות בשבילך מלאכה, אך לעצמם יכולים.¹⁰¹

(יג) ובכל אשר אמתך אליכם תשמרו – בכל המצוות שאמרת לכם עד כה תשמרו, אך יש מצווה אחת שצריך להישמר ביותר, זה ע"ז, כמו שממשיך (בדומה ברמב"ן וברש"י, ע"ש): **ושם אלהים אחרים לא תזכירו** – תתרחקו כל כך מע"ז שאפילו לא תזכירו את שמה. שלא יאמר אדם חכה לי ליד ע"ז פלונית. או

⁹⁷ הרחבה: מו"ר הרב עמי נותן דוגמא: אדם יושב במרפסת ורואה מישוהו עם פנצ'ר בגלגל: אפשרות א' – נותן לו הוראות מלמעלה מה לעשות, אפשרות ב' – יורד ואומר לו – זוז הצידה אני אעשה, אפשרות ב' – עוזר לו. אותו דבר בחברותא: יש שאומר – אני אסביר לך את התוס', ויש שאומר – בא ננסה להבין יחד ועוזר לו להבין.

⁹⁸ תשע"ד: מי שהוא 'אביון בריב', כלומר שתמיד הוא מפסיד בדינים, כי הוא תמיד גוזל אחרים, אעפ"כ אסור להטות את המשפט נגדו, ויש לדון את הדין כאילו הוא לא גזל אף פעם. (ע"פ הרמב"ם).

⁹⁹ הרחבה: סיפרנו על רב? שאשתו הייתה מכינה לו הפוך ממה שביקש, אז בנו ביקש בשבילו הפוך כדי שאימו תכין מה שבאמת רב רוצה, ואביו אמר לו מדבר שקר תרחק (לחפש מקור).

¹⁰⁰ הרחבה: סיפרנו על נשיא בית המשפט שבא לדין ואמר לו – אתם מתרגשים 10 שנה שנותנים לכם ובגלל זה אינכם דנים?! אמר לו – ואתם אם תקבלו עשרת אלפים? עשרת אלפים זה כבר הרבה. אמר לו הדיין – ההבדל בינו הוא שכשאתם מקבלים 10 שנה אין לכם הכרת הטוב לאותו יהודי, ולנו יש... עוד סיפורים על שוחד נמצאים בענף עץ עבות.

¹⁰¹ אמנם דיני אמירה לנכרי הם מדרבנן, אך לעבד כנעני וגר תושב זה מדאורייתא (רש"י, כפשוטו).

נפגש ביום חג פלוני (דיברנו על התאריך הלועזי). הקשנו – כיצד אמר הקב"ה לעמ"י ללכת ליד בעל צפון? ענינו שזה כמו חיילים שאומרים – נעמוד ליד פסל פלוני ע"מ לפוצץ אותו (הרב יעקב לבנון). **לא ישמע על פיה** – שלא תגרום למישהו אחר שישמיע את שם הע"ז בגללך. שלא תעשה שותפות עם גוי עובד ע"ז. וכאשר יהיה בינכם איזה ריב הוא ילך וישבע בשם ע"ז שלו שהוא צודק (רש"י כפשוטו ע"פ סנהדרין סג:).

(יד) שְׁלֹשׁ רְגָלִים – פעמים תִּחַג לִי – תקריב קרבן בַּשָּׁנָה:

(טו) אֵת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר – כיצד? "למועד חודש האביב", תשמור שיהיה באביב, ע"י עיבור השנה (ספורנו). שְׁבַע יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת – כלומר – תאכל מצות ולא חמץ, עיקר הציווי הוא לא לאכול חמץ, כי חיוב אכילת מצה הוא רק בליל הסדר. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָהּ – בפרשת בא, עם כל פרטי ההלכות המובאות שם (אוה"ח). לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב – דווקא בחודש האביב. למה נקרא שמו אביב? 'אב' מלשון 'ראשון', זהו החודש בו התבואה בשלה¹⁰². פִּי בּוֹ יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם – ולכן פסח צריך לחול דווקא בחודש האביב. וְלֹא יֵרָאוּ פָנֵי רִיקָם – כאשר תגיע לבית המקדש לראות את פני – את שכינתי – אל תבוא ריק בלי כלום, אלא הקרב קרבן, הנקרא "קרבן ראייה". מצווה זו נוהגת בכל שלושת הרגלים ולא רק בפסח.

(טז) וְחַג הַקִּצִּיר – חג שבועות שהוא בזמן קציר החיטים. בַּפּוּרִי מַעֲשִׂיָה אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה¹⁰³ – חג שבועות זהו זמן הבאת הביכורים. פירוט הדברים: מזמן הקרבת העומר מותר לאכול בגבולים חטים ושעורים מהתבואה החדשה, אך עדיין במקדש לא מקריבים חטים מהתבואה החדשה. מזמן הקרבת מנחת שתי הלחם התחילו להביא במקדש מנחות מהתבואה החדשה, ומאז מתחילים גם לתת ביכורים, כפי שכתוב בפסוק זה. וְחַג הָאֶסָף בְּצֵאת הַשָּׁנָה – אחר שנגמרת השנה. בְּאֶסְפָּהָ אֵת מַעֲשִׂיָה – את תבואתך, שאתה עשית. מִן הַשָּׂדֶה – לפני תחילת הגשם אוספים את כל הפירות¹⁰⁴ שהתייבשו בחוץ כל הקיץ. התורה קוראת לחגים – חג האביב, הקציר והאסיף. ולמה נקראו החגים בשמות אלו? כי בחגים אלו אנו מודים לד' על כל הטובה שנתן לנו.¹⁰⁵

(יז) שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זָכוֹרָךְ – כל הגברים הגדולים חייבים לבא לראות. לאן? אֶל פְּנֵי הָאֵדֶן ה' – אל בית המקדש, שם פני ד'. ולמה נקרא 'אדון' – כי אנו באים לראות אותו מכח שהוא אדון של כל התבואה שלנו (ספורנו). הוא אדוננו ואנו עבדיו (אבע"ז), הוא המפרנס אותנו (רמב"ן). איזה זכות יש לכל אחד להגיע כל שנה לפחות שלוש פעמים לבית המקדש, שם מקבל האדם יראת שמים (ע"פ תוס' ב"ב כב.), לומד תורה ומברר את כל הספקות שהיו לו (אברבנאל)

(יח) לֹא תִזְבַּח עַל חֶמֶץ דָּם זָבָחִי – לא תקריב את הזבח שלי שזה הפסח, כאשר עדיין יש חמץ. ולכן יש להשבית את החמץ לפני חצות היום.¹⁰⁶ וְלֹא יֵלִין חֶלֶב תְּחִי עַד בֹּקֶר – החלבים וכמו כן האברים של הקרבן לא יכולים להישאר כל הלילה, שבכך הם 'לנים' – נשארים כל הלילה מחוץ למזבח, אלא חובה להקריבם לפני כן. (אם קודם עלות השחר עלו על המזבח, אף שעדיין לא הוקטרו, לא נפסלו).

(יט) רִאשִׁית בַּפּוּרִי אֲדַמְתָּהּ – את ההתחלה של הפירות הראשונים שיוצאים באדמתך. תָּבִיא בֵּית ה' אֶלֶהֶיךָ – לבית המקדש.¹⁰⁷ החקלאי מגיע לשדה ולפתע רואה פרי יוצא, איזו שמחה, איזה התרגשות. יכול להיות שהוא מרגיש שזה שלו, והקב"ה מלמד שהכל של ד' [שמנו לב שעד שהפרי נכנס לפה יש לקט, שכחה, פאה, שמיטה, ערלה, נטע רבעי, ביכורים, מעשרות, ברכה]. למדנו שמביאים ביכורים רק מ7 המינים, שהם כוללים את כל סוגי התבואה: ירקות (חיטים ושעורים), פירות עם גרעינים (זית ותמר), פירות עם קליפה (רימון), פירות שאוכלים הכל (ענבים ותאנים). לֹא תִבְשַׁל גְּדִי בַחֲלֵב אִמּוֹ – גדי לאו דווקא, אלא כל בשר בהמה (אך בשר עוף נאסר ע"י חכמים), ולאו דווקא בחלב אימו, אלא בכל חלב. כתוב שלוש פעמים, מזה למדו חכמים שאסור לבשל, לאכול וליהנות.

¹⁰² תשע"ד: כי בזמן זה התבואה מלאה בגרירים, כמו אב.

¹⁰³ תשע"ג: פסוק זה הסברתי מספר פעמים, גם מפאת קושי, וגם לקראת חג השבועות: מזמן הקרבת העומר מותר לאכול בגבולים חטים ושעורים מהתבואה החדשה, אך עדיין במקדש לא מקריבים חטים מהתבואה החדשה. למה? כי כתוב כאן שבחג הקציר מקריבים את הביכורים של התבואה החדשה, וזהו קרבן שתי הלחם, שהוא צריך להיות הקרבן הראשון שמקריבים מהתבואה החדשה. לאחר מכן אפשר להקריב מנחות מהתבואה החדשה וכן לתת ביכורים מ7 המינים. (למדנו את המשנה שם כתוב שזה שאסור לתת ביכורים לפני שבועות נלמד מהפסוק שלנו). תשע"ד: מזמן הקרבת העומר מותר לאכול בגבולים חטים ושעורים מהתבואה החדשה, אך עדיין במקדש לא מקריבים חטים מהתבואה החדשה. למה? כי כתוב כאן שבחג הקציר מקריבים לראשונה את התבואה החדשה, וזהו מנחת שתי הלחם, לאחר מכן אפשר להקריב מנחות מהתבואה החדשה וכן לתת ביכורים מ7 המינים. פירוש הפסוק – החיטים הראשונות במקדש יהיו בחג הקציר. אך נראה לי שפשוט דברי רש"י כמו שכתבנו למעלה, כוכמו שנראה ברש"י כפשוטו.

¹⁰⁴ צ"ב: לא מפורש ברש"י שמדובר בפירות, ואפילו בפשט היה יותר קל להגיד שמדובר באותו דבר שצמח באביב ונקצר בקציר שזה התבואה. אך קשה לי שהרי מה יש לייבש את החיטים והשעורים, לכן יותר נראה לי שמדובר בפירות.

¹⁰⁵ תשע"ג: [לכבוד חג שבועות עשינו דף עבודה בו הובאו כל שמות החג וסיבותיו (כאשר חג הביכורים זה כנגד שתי הלחם שנקרא ביכורים בגלל שהוא הקרבן הראשון)]

¹⁰⁶ צ"ע: מה חידשה התורה? כבר אנו יודעים שמקריבים מנחות ושאוכלים חמץ עד חצות.

¹⁰⁷ תשע"ג: למדנו משינוי ביכורים (לקראת חג השבועות).

ההבטחה לעלות לארץ. דגשים: השמחה בהבטחה. השגחת ד' על עמו ישראל.

(כ) הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלֵחַ מֵלָאךְ לְפָנֶיךָ – לאחר סיום המצוות, ד' מצווה את משה לבשר לעם ישראל שהם יזכו לעלות לא"י, ו"המלאך הגואל אותי מכל רע", אותו מלאך שד' הבטיח לאבות, יבוא וישמור עליהם (הכוונה שד' ישמור עלינו, בדרך ההתגלות הזאת). הזכרנו את שר צבא ד' שהיה אצל יהושע ("כי אני שר צבא ד' עתה באתי"), רשב"ם. (הסברנו ע"פ הרמב"ן¹⁰⁸ ולא כרש"י). לְשִׁמְרָךְ בְּדֶרֶךְ – בדרכך לארץ ישראל. וְלִהְיֶיךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנֵתִי – המקום שמוכן ומזומן לעם ישראל, שזה בית המקדש – "מקדש ד' בוננו ידיך".

(כא) הַשֹּׁמֵר מִפְּנֵיו וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ – הכוונה כמובן שמע בקולי, כי הוא יגיד לך מה שאני מצווה. אֵל תִּמְרָבוּ – אל תמרוד בו ואל תסרב לעשות את מה שיצווה. כִּי לֹא יִשָּׂא לְפָשַׁעְכֶם – כי לא יוותר למי שיחטא, שהרי אין לו רשות לסלות. ומדוע אתה צריך לשמוע בקולו? כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ – כי המלאך מדבר בשם ד' (רשב"ם). [המלאך הוא התגלות של הקב"ה, השראת השכינה היא על ידי המלאך (רמב"ן). והממרה את דברי המלאך נחשב הדבר שהמרה את פי ד'].

(כב) כִּי אִם שָׁמַע תִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ – של המלאך. וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֶדְבָּר – מה שד' ידבר. לכאורה זה סתירה – בקול המלאך או בקול ד'? דיברנו על כיצד הירח מאיר (ועל ליקוי חמה ולבנה), וסיפרנו על שני אנשים – אחד אמר שהירח מאיר ואחד אמר שהשמש דרך הירח, ושניהם צודקים, כך כאן – ד' מדבר דרך המלאך (אבע"ז). וְאִיִּכְתִּי אֶת אִיִּכְיָךְ – אני אהיה האויב של האויבים שלך. וְצִרְתִּי אֶת צִרְיָךְ – ואני אדחוק ואעשה צרות למי שדוחק אותך ועושה לך צרות.

(כג) כִּי – כאשר יִלְךְ מֵלָאכִי לְפָנֶיךָ וְהִבִּיאָךְ אֶל הָאָמְרִי וְהַחֲתִי וְהַפְּרִזִּי וְהַפְּנִעֲנִי הַחַיִּי וְהַיְּבוֹסִי וְהַכְּחַדְתִּי – אני אשמיד כל עם ועם מהעמים המנויים כאן (אבע"ז).

(כד) לאחר שעם ישראל יכבוש את הארץ, יש חשש שהוא ילמד ממעשיהם הרעים של העמים, ויעבוד ע"ז ח"ו, וכיוון שזה כל כך חמור התורה חוזרת ומזהירה על זה (רמב"ן, ואף אם אין חידוש). לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֱלֹהֵיהֶם – למה שנשתחוה? מסופר על אמציה שכבש את שעיר, וכדי שלא יכעסו על זה הוא פייס אותם ע"י שהשתחוה לאלוהיהם (דה"י ב:כה:יד. ספורנו). וְלֹא תַעֲבֹדֵם – את העבודה המיוחדת לאותו סוג של עבודה זרה (לעומת ההשתחוואה שאסורה בכל ע"ז. ראב"ם). ואף אם כוונתך לזלזל בע"ז, לדוגמא – אסור לזרוק אבן למרקוליס, גם אם המטרה לסקול את הע"ז באבנים (רמב"ן). וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם – אל תלמד ממעשיהם הרעים. כִּי – אלא הֵרֵס תִּהְרָסֶם – כל ע"ז בדרך שבה הורסים – לשרוף וכדומה. וְשִׁבַּר תִּשְׁבַּר מִצְבֹּתֵיהֶם – אבנים שמסמלות את הע"ז שלהם. ואם השארת ע"ז כאילו עבדת בעצמך (אוה"ח).

השכר לעובדי שמו. דגשים: הטוב האלוקי שמגיע לשומרי מצוותיו.

(כה) וְעַבְדְּתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם – עד כאן דובר בלשון יחיד וכאן בלשון רבים, מדוע? כי אינו דומה יחיד שעובד לרבים שעובדים (ע"פ הכלי יקר. ובלשון בעל הטורים – "הן אל כביר לא ימאס"). עבודת ד' היא מתוך יראה ואהבה, ונראה שהיא מיוחדת דווקא בהגיעם לא"י. ספרנו שיש כאן 7 דברים שזוכה להם עובד ד': וּבִרְךָ אֶת לֶחֶמְךָ – את האוכל. וְאֶת מִימֶיךָ – שיהיה הרבה אוכל ומים (רמב"ן). וְהִסְרְתִּי מִחֲלָה מִקִּרְבְּךָ – האוכל יהיה מזין ומבריא, וכך יסורו ממך כל המחלות (רמב"ן).

(כו) לֹא תִהְיֶה מְשַׁפְּלָה – אשה שמשכלת בניה כשהם קטנים, או שמפלת. וְעָקְרָה – שלא יולדת. בְּאַרְצֶךָ – לא רק בבני האדם אלא אף בבהמות (רמב"ן). אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא – שתחיה את כל מספר הימים שאתה צריך לחיות, ולא תמות במגפות או במלחמות (רמב"ן).¹⁰⁹

(כז) אֶת אִימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ – הגויים יפחדו מעם ישראל. נראה הפירוש – שאת הפחד ד' ישים לפניך, שכשתבוא להילחם בגויים, אז עוד לפני שאתה תגיע אליהם יגיע אליהם הפחד. וְהַמָּתִי – אעשה רעש גדול ומהומה [כמו שלמדנו – "ויהם את מחנה מצרים" (יד:כד), ספורנו]. אֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר תִּבְאָ בָהֶם – שתלחם איתם. ובגלל הפחד הזה – וְנִתְּתִי אֶת כָּל אִיִּכְיָךְ אֵלֶיךָ עֲרִף – אמסור בידך את כל אויבך, כיצד? שיברחו ויפנו לך עורף. (וכך למדנו על יהודה – "ידך בעורף אויבך").

¹⁰⁸ צ"ב מה בדיוק אמר הרמב"ן.

¹⁰⁹ תשע"ג: [שאל ילד מתוק – והרי מי שמת במלחמה זה היה מספר ימיו? הסברנו שזה מספר ימיו, רק בגלל שעם ישראל לא עובד את ד' כראוי].

(כח) וְשַׁלַּחְתִּי אֶת הַצֶּרְעָה לְפָנֶיךָ¹¹⁰ – היה זה נס גדול, שבכל המלחמות שהיו עד שנכנסו לארץ היה הקב"ה שולח מן חיה שהיתה עוקצת אותם בעיניים ומטילה בהם ארס והם היו מתים. (כנראה שזה דומה לצרעה שאנו מכירים היום). **וְגִרְשָׁה אֶת הַחַיִּי אֶת הַכֹּנְעָנִי וְאֶת הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ** – הצרעה נלחמה רק עד שהגיעו לירדן, לכן מוזכרים רק הכנעני והחיתי (שהם ארץ סיחון ועוג), שהם ישבו בעבר הירדן המזרחי, החי היה בעבר הירדן המערבי, אך צמוד לירדן, שם הייתה הצרעה יורה חיצים של ארס ופוגעת בהם.

(כט) לֹא אֶגְרְשֶׁנּוּ – את שבעת העממין. **מִפְּנֵיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה** – ללא אדם, כיוון שאתה עם קטן ביחס לגודלה של הארץ, ואם כן יהיו הרבה מקומות לא מיושבים. **וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיִּית הַשָּׂדֶה** – ויתרבו חיות השדה. כי החיות מגיעות למקום שאין שם בני אדם, ואז הם יתפשטו גם למקומות המיושבים.¹¹¹

(ל) מַעֲט מַעֲט אֶגְרְשֶׁנּוּ מִפְּנֵיךָ – כל פעם אגרש עוד קצת, באופן שבאותו שטח שאגרש יוכלו להתיישב בני ישראל. **עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה** – תוליד ילדים (פירות). **וְנַחֲלָתָ אֶת הָאָרֶץ** – ומה יהיה גבול הארץ?

(לא) וְשִׁמְתִּי – ושמת את גְּבֻלָּה מֵיָם סוּף וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים – מים סוף במזרח (רשב"ם)¹¹² עד ים תיכון במערב. **וּמִמֶּדְבָּר** – שנמצא בדרומה של הארץ. **עַד הַנָּהָר** – נהר פרת בצפון. כמו שכתוב אצל אברהם אבינו "עד הנהר הגדול נהר פרת" (בראשית ט"ו: י"ח).¹¹³ מכאן מתחיל ציווי (כך נראה בספורנו): **כִּי** – כאשר אֶתֶן בְּיָדְכֶם אֶת יִשְׂרָאֵל הָאָרֶץ וְגִרְשִׁתֶּמוּ מִפְּנֵיךָ – אתם מצווים לגרש אותה.

(לב) לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֹאֲלֵהֶם בְּרִית – אל תכרתו ברית איתם להשאיר אותם בחיים, או ברית עם אלוהיהם להשאיר את אלוהיהם ולא להשמידם (רמב"ן).¹¹⁴

(לג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶצְךָ – אסור לעובד ע"ז לשבת בארצך, אפילו אם זה רק לזמן מועט בשביל מסחר וכדומה (רמב"ם). **פֶּן יַחְטִיאוּ אֹתָךְ לִי** – שמא יגרמו לך שתחטא לי. **כִּי תַעֲבֹד** – כשתעבוד **אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי יִהְיֶה** – זה יהיה לך לְמוֹקֵשׁ – למכשול. (כ"נ לי ברש"י)¹¹⁵ ¹¹⁶

מעמד הברית. דגשים: השמחה בנתינת התורה. ההודאה הגדולה לד' על נתינת התורה. השמחה במצוות והרצון לקבל עוד ועוד מצוות. הטוב האלוקי שמגיע לשומרי מצוותיו.

פרק כ"ד (א) וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר¹¹⁷ – יש כאן המשך של דבר ד', אך כיוון שכאן זה מופנה דווקא למשה, לכן כתוב שוב – "ואל משה אמר". **עֲלֶה אֵל ה'** – אלי (אבע"ז). **אִתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא** – בניו החשובים של אהרן. **וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל** – השבעים המובחרים שבזקני ישראל. **וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֵק** – כל אלו שיבואו איתך יהיו מרחוק ומשם תשתחוו. על מה להשתחוות? להודות על קבלת התורה, חוברות מורשה.

(ב) וַנֵּגֶשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֵל ה' – ואתה תגש (אבע"ז), ד' דיבר למשה בגוף שלישי. **וְהֵם** – אהרן, נדב ואביהוא והזקנים **לֹא יֵגֶשׁוּ** – יש גבול שאותם הם לא יעברו. **וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ** – ושאר העם לא יעלו כלל וכלל.

(ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה – אחר מעמד הר סיני ד' אמר למשה את כל 107 הפסוקים האלו¹¹⁸. באותו יום בו' בסיוון משה רבינו יורד ומתחיל ללמד את העם את כל המצוות (רמב"ן, דלא כרש"י). **וַיִּסְפָּר לָעָם** – בהרחבה, עם פירוט המצוות והטעמים, כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם (רש"י בתחילת משפטים). **אֵת כָּל דִּבְרֵי ה'** – שבסוף יתרו. **וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים** – מתחילת משפטים (ספורנו). **וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד** – באותם מילים ובאותו קצב (אזה"ח ביתרו י"ט). **וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה** – לפני נתינת התורה עם ישראל אמר 'נעשה' כאשר הוא עדיין לא ידע מה הם הדברים. כאן משה אומר להם את כל הדברים, עם ישראל שמח

¹¹⁰ תשע"ג: – נראה שזו הצרעה שאנו מכירים, אך נראה שהיא הייתה יותר מזיקה, והיו המונים של צרעות שהיו הורגים בהם. מזכיר לנו את מכות ממצרים (שילוב של רש"י ורמב"ן). **וְגִרְשָׁה אֶת הַחַיִּי אֶת הַכֹּנְעָנִי וְאֶת הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ** – הצרעה נלחמה רק בתקופת משה רבינו, לכן לא מוזכרים שאר העממין. בזמן יהושע כבר לא היו ניסים כמו אצל משה (ע"פ רש"י).

¹¹¹ תשע"ג: שאל תלמיד מתוק: אבל אז יכולים ללמוד מהגויים, למה שלא יישבו את כל הארץ, בכל מקום קצת? תירץ תלמיד אהוב: אם היו מיישבים בכל מקום קצת – אז בכל מקום היו מגיעים החיות, כי הארץ מאוד גדולה בייחס לכמות המיישבים. הסברתי שזכור לי שכתוב שהקב"ה השאיר לנו את הגויים לנסות אותנו שנשמור את המצוות.

¹¹² צ"ע האם זה באמת במזרח?

¹¹³ הרחבה: דיברנו על קריאת מפה – צפון תמיד למעלה.

¹¹⁴ הוספה: אמנם הרמב"ם פוסק שאם הם מקיימים 7 מצוות בני נח מותר להשאיר אותם בחיים, אלא שעדיין לכרות איתם ברית אסור, וזה החטא שעשו עם הגבעונים. לעומת זאת הרמב"ן והאזה"ח מסבירים כאן – כל עוד הם עובדים את אלוהיהם אסור לך לכרות איתם ברית, אבל אם הם מקיימים 7 מצוות בני נח מותר להשאיר אותם, וזה דין "וקראת עליה לשלום". וכך עשה יהושע, ולכן היה אפשר להשאיר את הגבעונים, ורק בגלל שבתחילה מרדו הגבעונים היה צריך להורגם (אזה"ח ע"ש).

¹¹⁵ הרחבה: למילה 'כי' משמעויות שונות: כאשר, אם, ש ("וירא אלוקים כי טוב"), שמא, אלא ("לא, כי ברחוב נליו"), משום ("כי בו שבת מכל מלאכתו").

¹¹⁶ הרחבה: הרחבנו בסיפורים על המסיון.

¹¹⁷ למדנו ביום אחד 18 פסוקים 8 שינויים. כל פסוק (2 הסברים 6 שינויים) 6 דקות ואפילו פחות. עשינתי מעי מסילת רכבת, שיש 2 משבצות זו למעלה מזו, בעליונה כתוב א' ולמטה כתבנו כמה זמן לקח, וכן על כל הפסוקים.

¹¹⁸ משימה: לספור כמה פסוקים היו.

מאוד לשמוע את הדברים, והוא חוזר ואומר בשמחה גדולה (רמב"ן) שהוא רוצה לקיים את דבר ד' [שמנו לב שכאן הלשון היא יותר מאוחדת ויען' ולא ויענו'].

(ד) ויכתב משה את כל דברי ה' – עוד בו' בסיוון (אברבנאל) כותב משה את כל המשפטים שד' אמר לו (אבע"ז). וישכם בבקר¹¹⁹ – משה קם מוקדם, רצונו היה גדול לקיים את מעמד הברית (רלב"ג). ויבן מזבח – מספר אבנים. תחת הקר – באותו מקום בו קבלו את התורה, שידעו שהקורבנות הם הודאה על נתינת התורה (חבורות מורשה). וישמים עשרה מצבה – עשוי מאבן אחת. לשנים עשר שבטי ישראל – להקריב עליהם קרבן לכבוד חג קבלת התורה (הנצי"ב). ולמה שנים עשר? כדי להורות שכל בני ישראל מקבלים על עצמם את התורה (רשב"ם).¹²⁰

(ה) וישלח את נערי בני ישראל – הבכורות. ולמה נקראו נערים? כי בייחס לזקנים היו נערים (רמב"ן).¹²¹ ויעלו עלת – שכולם לד'. ויזבחו זבחים שלמים – לד' ולעם. לה' פרים¹²² – עם ישראל שמח בנתינת התורה ולכן חוגג (אברבנאל). כל אחד הקריב 2 פרים, אחד לעולה ואחד לשלמים (אבע"ז). ולמה דווקא פרים? כי עם שלם צריך לאכול מהשלמים, ולפר יש הרבה בשר (אבע"ז).

(ו) ויקח משה חצי הדם וישם באגנות – כלי עגול, ישנם שני אגנות, באחד שם את הדם מהפרים לעולה ובאחד את הדם מהפרים לשלמים. וחצי הדם זרק על המזבח – כריתת הברית כוללת שני צדדים, לכן משה רבינו זורק חצי דם על המזבח וחצי על עם ישראל (ובזה מאחד ומחבר בין ישראל לד', כלי יקר).¹²³

(ז) ויקח ספר הברית – אותו ספר שלמדנו עליו בפסוק ד' (ספורנו). ספר זה נקרא ספר הברית כי איתו כורתים בני ישראל את הברית עם ד'. ויקרא באזני העם – מילה במילה, זהו תורה שבכתב, אתמול בו' בסיוון משה רבינו אמר את הדברים כ'תורה שבע"פ', בהרחבה רבה, וכעת כ'תורה שבכתב' מילה במילה. משה רבינו תיקן לישראל לקרוא תורה שבכתב, וכאן קורא אותה משה רבינו בעצמו. ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע – נעשה מה ששמענו ואנחנו מעוניינים לשמוע עוד ועוד מצוות (רשב"ם). כאן אנו רואים שעם ישראל רוצה לקיים עוד מצוות גם מה שהם לא שמעו, אפילו שלא כל מצווה כל כך קלה. התלמידים הסבירו הסבר נוסף – הקדימו נעשה לנשמע, הבאנו על זה את הגמרא במסכת שבת על הכתרים שהמלאכים נתנו וכו'.¹²⁴

(ח) ויקח משה את הדם ויזרק על העם – עם ישראל מקבל טיפות קטנות של דם, אלו טיפות נפלאות של קדושה, סביר להניח שהבגדים האלו עם קישוט הדם הזה היו לאירועים מיוחדים (ע"פ הר"ח, מובא בחבורות מורשה).¹²⁵ לא ברור אם משה זרק על כל העם או אולי רק על הזקנים שהיו נציגים של כל העם (אבע"ז).

ויאמר הנה דם הברית אשר פרת ה' עמכם על כל הדברים האלה – דברי התורה שלמדתם. גר שמתגייר צריך מילה, טבילה והזאה (להקריב קרבן ולהזות, זה רק כשבית המקדש קיים). עם ישראל גם הם כמו גר הם נכנסים תחת כנפי השכינה, הם עשו ברית מילה לפני קרבן פסח, הם טבלו (כי הגמרא אומרת שאין הזאה בלא טבילה), ועכשיו הם עושים הזאה.

(ט) ויעל משה נדב ואהרן ושבועים מזקני ישראל¹²⁶ – כפי שציווה ד' בפסוק א', הם עולים רק לחלק התחתון של ההר, שם הם משתחוים לד', ומודים לו על נתינת התורה (אברבנאל)

כהקדמה לפסוק הזה סיפרנו על הסופר קרליבך שכתב ספר בו הוא מתאר את הודו, אך ע"מ להדגיש שבלי להיות בהודו א"א להכיר אותה הוא סיפר סיפור: פעם מיישה קנה פיל ורצה להראות אותו לעיוורים – אחד משש חזק וחשב שזה מגלשה וכו'. כך גם בנבואה – אם יבוא לפה נביא הוא יוכל להגיד לנו מה הוא ראה? אז מה הוא יגיד? ראיתי אור גדול וכו'. כך התורה מנסה בכמה מילים לתאר מעט מעט מהי הנבואה.

(י) ויראו – במעמד המיוחד הזה הזקנים מתנבאים. כמובן לא ראו בעין ממש, אלא התנבאו (אבע"ז). את אלהי ישראל – את כבוד ד' (אונקלוס). ותחת רגליו – לא הסברנו מה זה (כי אנחנו לא יודעים) רק אמרנו שיש מושג של "כסא הכבוד" – שזה מבטא את מלכותו של ד'. (תחת רגליו זה מבטא את הכסא שהוא תחת הרגלים, וזה מבטא את המלכות). כמעשה לבנות הספיר – כמו אבן ספיר לבנה ומבהיקה (יש שיטות שונות מה היה צבעה, ראה אוצר מפרשי הפשט¹²⁸). אך כיוון שאיננו מכירים כ"כ נתנה התורה דרך נוספת שתעזור

¹¹⁹ חידה: מאפה מתחיל ז' בסיוון. מאפה מתחיל ו' בסיוון?

¹²⁰ תלמידים תשע"ד: שאל תלמיד אהוב: אם עם ישראל הוא כאיש אחד היתה צריכה להיות מציבה אחת? ענה תלמיד מתוק: אם היתה מציבה אחת היה אפשר לחשוב שיש שבטים שאינם חלק מעם ישראל (לדוגמה ראובן וגד וחצי מנשה). הוספתי ואמרתי שאולי הסיבה היא שלתורה יש הרבה הסברים – לכל שבט הסבר אחר.

¹²¹ צ"ב: ראב"ם ואבע"ז מסבירים – את הבכורות הצעירים, וכך כותב הרמב"ן שזה יותר הפשט. ואיני יודע אם להסביר כן.

¹²² תשע"ג: – למה הקריבו פרים? כי היו שם המונים שצריכים לאכול. איני יודע מה המקור לזה.

¹²³ צ"ע: האם מדובר על כל המצבות או רק על הקרבן של משה? אם מדובר על כל המצבות צ"ל שהיו הרבה אגנות, או שכל פעם השתמשו בשתי האגנות.

¹²⁴ הרחבה: ניתן לספר את כל הסיפורים שם, ואם זה צמוד לשבועות להוסיף (פה או בהמשך) את עליית משה למרום.

¹²⁵ הרחבה: אפשר לספר את חנהלה ושמלת השבת, ולדבר על העומק שיש בסיפור הזה – פחם שך מצווה יש בו שמחה.

¹²⁶ חידה: כמה פעמים כתוב שמשה עלה להר? 4, והסברנו שעלה בפועל 3.

¹²⁷ תשע"ג: – להודות לד' על נתינת התורה.

¹²⁸ לבן, אדום, תכלת, שקוף.

לנו להבין מעט מעט מהו הדבר: **וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר** – כמראה השמים כשהם טהורים וזכים ללא עננים, מאירים ובהירים.

(יא) **וְאֵל אֲצִילִי** – חשובי **בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ** – הזקנים לא נפגעו, על אף שהיו ממש קרובים להר, ואם היו עולים עוד קצת היו מתים, כמו שהזהיר הקב"ה לפני מתן תורה. [כך הכהן גדול בקדש הקדשים מאוד יכול להיפגע, כפי שהיה בבית שני]. הזקנים נזהרו מאוד עם כל ההתרגשות הגדולה (לעומת זאת בעתיד נדב ואביהו נפטרו) (רמב"ן). **וַיַּחֲזֹוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ** – הזקנים היו מלאי שמחה ורוצים להודות לד'. וכמו שעושים שמחה לגמרה של תורה – סיום - כך עשו כאן (רמב"ן¹²⁹). [אולי זה דומה לסעודה שעושים כשיוצא הכהן הגדול מקודש הקודשים].

עליית משה להר לארבעים יום. דגשים: יחס תלמיד לרב – מדרגת יהושע. גדולתם של אהרן וחור בתורה. גדולתו של משה לעילא ולעילא מכל אדם, ובכל זאת – היראה שלו לפני כניסתו אל ההר.

(יב) **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה** – אחרי המחזה של הזקנים. **עֲלֶה אֵלַי הָהָר** – אל ההר. **וְהָיָה שָׁם** – למשך תקופה. **וְאֶתְנָה לָךְ אֶת לַחַת הָאֵבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי** – את לוחות האבן. **לְהוֹרָתָם** – את התורה והמצווה (רמב"ן).

(יג) **וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיַּהֲרֹשֶׁע מִשָּׁרְתּוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים** – בפסוק ט' עלה משה עם הזקנים קצת, עכשיו הוא עולה יותר. מדוע יהושע בא איתו? יהושע הוא תלמיד מובהק של משה רבינו, והוא 'צמוד' אליו כמה שיותר. יהושע מגיע עד אפה שהוא יכול (ואוכל ין), ושם הוא נשאר 40 יום, עד שמשה יחזור.

(יד) **וְאֵל הַזִּקְנִים אָמַר** – לפני שמשה עלה. **שִׁבּוּ לָנוּ בְּנֵה** – תשבו כאן במחנה במקומינו, אתם תדונו את העם במקומי, (משה רבינו בענוותו אומר 'לנו' במקום 'לי'). **עַד אֲשֶׁר נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהָיָה אֲהָרֹן וְחֹר** – בנה של מרים. **עִמָּכֶם** – כדי לדון בדיונים המורכבים. **מִי** – שהוא **בְּעַל דְּבָרִים** – שיש להם דיון מורכב שהזקנים לא הצליחו לפטור. **יָגֵשׁ אֲלֵהֶם** – לאהרן וחור. שאל תלמיד אהוב: למה צריך את כל הזקנים, די באהרן וחור? עניתי שאת משה רבינו צריכים להחליף הרבה – כל הדיונים הקשים שהיו מביאים למשה רבינו יביאו לזקנים שהם כולם יחד ידונו ויפטרו, מה שהם לא יצליחו לפטור – אהרן וחור שהם התלמידי חכמים הגדולים בדור יפטרו.

(טו) **וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר** – התורה חוזרת על העליה של פסוק י"ג. **וַיִּכַּס הָעָנָן אֶת הָהָר** – ההר התמלא בקדושה, אך משה היה מחוץ לענן.¹³⁰

(טז) **וַיִּשְׁפֹּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי וַיִּכַּסְהוּ הָעָנָן וַיִּשָּׂא יָמִים** – בכל הימים האלו משה עומד באמצע ההר ומתעלה עוד ועוד כדי שיוכל לעלות אל ההר¹³¹. **וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הָעָנָן**:¹³²

(יז) **וּמִרְאָה כְּבוֹד ה' פָּאֵשׁ אֲכָלֶת** – כמו אש חזקה ששורפת. **בְּרָאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** – עם ישראל בכל ה-40 יום רואים את הקדושה הגדולה שבהר סיני. כפי שהזכרנו כמה פעמים התורה אינה רק אהבה (לחלק גלידה בקיוסק), אלא יראה גדולה. [אפשר שרק עם ישראל ראה את האש, ומשה ראה רק ענן].

(יח) **וַיָּבֵא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָנָן** – נעשה שביל בתוך הענן ומשה נכנס. **וַיַּעַל אֶל הָהָר** – עליה שלישית, כעת עלה

לראש ההר. **וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה** – לא אכל ולא שתה, נס גדול, כמו מלאך¹³³. שם למד משה רבינו את תרומה תצווה ותחילת משפטים.

¹²⁹ הרחבה: הבאנו דוגמאות מסעודה שעשה דוד המלך ושעשה שלמה המלך. מובא ברמב"ן.

¹³⁰ באבע"ז כתוב שכבר כיסה את הענן, ואיני יודע אם יש הסבר כמו שהסברתי.

¹³¹ הוספה: יש מחלוקת תנאים בגמרא למה נועדו ימים אלו.

¹³² חידה: אפה בפרשה יש 6 ו7? שבת, שביעית, עבד עברי. אפה יש עוד רק 7? עד היום השביעי יהיה עם אימו. חג המצות 7 ימים.

¹³³ חידה: כמה ימים ד' דיבר עם משה בהר? תשובה – 34, כי היו 6 ימי הכנה של משה.